

Marianne Ertman & Heidi Ukkonen

YHTEISELLÄ MATKALLA

Lasten osallisuuden toteutuminen päihdekuntoutusprosessissa Mikkelin yhteisössä

Opinnäytetyö
Sosiaalialan koulutusohjelma

2020

**Kaakkois-Suomen
ammattikorkeakoulu**

Tekijät	Tutkinto	Aika
Marianne Ertman & Heidi Ukkonen	Sosionomi (AMK)	Tammikuu 2020
Opinnäytetyön nimi		
Yhteisellä matkalla Lasten osallisuuden toteutuminen päihdekuntoutusprosessissa Mikkeli-yhteisössä		65 sivua 6 liitesivua
Toimeksiantaja		
Mikkeli-yhteisö		
Ohjaaja		
Mauno Saksio		
Tiivistelmä		
<p>Päihdeperheessä lapsen elämä on usein turvatonta, kaoottista, ennustamatonta ja elämästä puuttuu jatkuvuus ja pysyvyys. Päihderiippuvuus vaikuttaa vanhemmuuteen sekä vahingoittaa lasta monin eri tavoin. Pelkkä vanhempien auttaminen ei auta lasta selviytymään, vaan lapsella tulisi olla mahdollisuus tasavertaiseen kuntoutumiseen vanhempiensa rinnalla. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että vanhempien päihdeongelmasta kärsivät lapset jäävät liian usein yksin, vaille tarvitsemaansa apua ja tukea.</p>		
<p>Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia, kuinka lasten osallisuus Mikkeli-yhteisön arjessa toteutuu. Haimme opinnäytetyössä vastauksia tutkimuskysymyksiin: Kuinka varhaiskasvatuksikäisten lasten osallisuus päihdekuntoutusprosessiin toteutuu Mikkeli-yhteisössä, ja mitkä ovat heidän toiminnan rakenteisiinsa liittyvät vahvuudet ja kehittämistarpeet lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta. Opinnäytetyössä kuvataan vanhempien sekä yhteisön työntekijöiden näkemyksiä tutkittavaan aiheeseen liittyen. Tavoitteena oli tuottaa tietoa siitä, miten lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessiin toteutuu tällä hetkellä Mikkeli-yhteisössä sekä tunnistaa yhteisön toiminnan rakenteisiin liittyviä vahvuuksia ja kehittämistarpeita lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta.</p>		
<p>Tutkimus toteutettiin kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää hyödyntäen. Menetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Haastattelun teemat rakentuivat tutkimusongelman ja aiheen ympärille. Tutkimuksessa haastateltiin kolmea Mikkeli-yhteisön perhekuntoutukseen osallistunutta vanhempaa sekä kahta yhteisön työntekijää. Aineisto nauhoitettiin ja analysoitiin käyttäen menetelmänä teoriaohjaavaa sisällönanalyysia.</p>		
<p>Tutkimustulokset osoittavat, että lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessiin toteutuu Mikkeli-yhteisössä pääosin välillisesti, vanhemmuuden tuen sekä päihteettömyyden tukemisen kautta. Lasten välillinen osallisuus toteutuu toiminnassa tällä hetkellä hyvin, mutta lapsen osallisuuden toteutuminen itse päihdekuntoutusprosessiin vaatii kehittämistyötä. Keskeisimpien tutkimustulosten mukaan Mikkeli-yhteisö tarjoaa lapsille päihteettömän ja turvallisen arjen sekä tukea vanhemmuuteen. Erityisenä vahvuutena nousee työntekijöiden taito kohdata lapsia ja olla aidosti läsnä eikä päivähoiton merkitystä voi liiaksi korostaa. Tutkimustuloksista ilmeni, että perhekuntoutuksen kokonaisuutta tulee kehittää. Lapsen osallisuuden toteutumisen tueksi tarvitaan yhteisiä toimintatapoja sekä menetelmiä.</p>		
Asiasanat		
päihdekuntoutus, päihdeperhe, yhteisöhoito, lapsen osallisuus		

Authors	Degree	Time
Marianne Ertman & Heidi Ukkonen	Bachelor of Social Services	January 2020
Thesis title On a journey together Realization of children's participation in the Mikkeli-community substance abuse rehabilitation process		65 pages 6 pages of appendices
Commissioned by Mikkeli-community		
Supervisor Mauno Saksio		
Abstract <p>In a home where intoxicative substances are abused, a child's life is generally insecure, chaotic, unpredictable, and in need of permanence and direction. Living in a family, which intoxicative substances are abused affects one's parenthood and traumatizes the child in many ways. There should be an equal opportunity for the child to participate in rehabilitation together with the parents. Children who suffer from their parents' substance abuse are left alone far too often, and without the help and support that they require.</p> <p>The purpose of our bachelor's thesis was to find out how the participation of the children in Mikkeli -community became true in a normal weekday. Our main goals were to produce information about how the participation of a child in the drug rehabilitation process became true in Mikkeli -community, and to recognize the advantages and development needs regarding the participation of the children.</p> <p>We utilized qualitative research methods in our study. Our interviews were made with the theme interview method. The themes of the interviews were built around our study questions and the subject of our thesis. We interviewed three parents who had participated in the family rehabilitation process in Mikkeli -community and two Mikkeli -community workers. Our method of analysis was a theory guided content analysis.</p> <p>The results of our research showed that the participation of a child in the drug rehabilitation process took place mostly indirectly. The participation took place through supporting the parenthood and staying drug free. The direct participation of the children in the actual drug rehabilitation process needs development. According to the key points of our research, Mikkeli -community offers a drug free and safe normal life environment to the children. Mikkeli -community also gives support to the parenthood. In order to support the participation of the children, Mikkeli -community needs shared practices and methods.</p>		
Keywords substance abuse rehabilitation, substance abuse family, community care, child participation		

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	MIKKELI-YHTEISÖ.....	8
3	PÄIHTEIDEN KÄYTTÖ LAPSIPERHEESSÄ.....	10
3.1	Päihteiden käytön vaikutukset vanhemmuuteen.....	12
3.2	Lapsuus päihdeperheessä.....	13
4	PÄIHDEKUNTOUTUS.....	16
4.1	Yhteisöllinen päihdekuntoutus.....	17
4.2	Perhekuntoutus.....	20
5	LAPSEN OSALLISUUS.....	22
5.1	Lapsilähtöinen työskentely edellytyksenä lapsen todellistumiselle päihdepalveluissa.....	24
5.2	Lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessissa.....	25
6	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	31
6.1	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite.....	31
6.2	Tutkimusmetodologia ja opinnäytetyöprosessin kulku.....	32
6.3	Aineiston keruu ja analysointi.....	34
7	TUTKIMUSTULOKSET.....	37
7.1	Osallisuus käsitteenä haastateltavien näkökulmasta.....	37
7.2	Lapsen osallisuutta tukevat tekijät Mikkeli-yhteisössä.....	37
7.2.1	Vanhemmuuden tukeminen.....	38
7.2.2	Kuntoutuksen suunnittelu ja arviointi.....	39
7.2.3	Päivähoito ja perhepäivät.....	40
7.2.4	Lapsi osana yhteisöä.....	40
7.3	Lapsen osallisuutta heikentävät tekijät Mikkeli-yhteisössä.....	41
7.3.1	Tasavertaisen kuntoutumisen ja yhteisön tuen puutteet.....	42
7.3.2	Työntekijäkohtaiset eroavaisuudet ja resurssien puute.....	43
7.3.3	Lasten osallistumattomuus kuntoutuksen toimintoihin.....	44

7.3.4	Lapsen heikko ymmärrys päihdekuntoutusprosessista.....	45
7.4	Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteisiin liittyvät vahvuudet ja kehittämistarpeet. ..	45
8	JOHTOPÄÄTÖKSET	49
9	POHDINTA	55
9.1	Luotettavuus ja eettisyys	57
9.2	Tutkimuksen hyödyntäminen ja jatkotutkimusehdotukset	58
	LÄHTEET.....	59

LIITTEET

- Liite 1. Suostumus tutkimukseen
- Liite 2. Teemahaastattelu vanhemmille
- Liite 3. Teemahaastattelu työntekijöille

1 JOHDANTO

Vuonna 2015 tehdyn päihdetapauskannan mukaan noin 30 prosentilla päihdepalvelujen asiakkaista on alle 18 -vuotiaita lapsia (Pirkanen ym. 2016, 48). Raitasalo ym. (2016, 83) tuo teoksessaan esiin arvion, että Suomessa olisi noin 65 000–70 000 lasta, joiden joko toisella tai molemmilla vanhemmilla on päihdeongelma. Holmbergin (2003, 12) mukaan Suomessa on noin 3600 päihderiippuvaista äitiä, mikä tarkoittaa sitä, että hyvinvointivaltiossamme jopa kymmenet tuhannet lapset elävät päihdeperheen arjessa.

A-klinikka säätiön Lasinen lapsuus -toiminta on selvittänyt väestökyselyillä vuosina 1994, 2004 ja 2009 lapsuudenkodissa liiallista päihteiden käyttöä todistaneiden suomalaisten määrää. Tutkimustulokset kertovat hälyttävää todellisuutta siitä, että päihdeongelmaisessa perheessä eläneiden lasten osuus on kasvanut 16 prosentista 23 prosenttiin. (Roine ym. 2009, 11.) Tutkimustiedon valossa päihteiden liiallista käyttöä on melkein joka neljännessä perheessä ja noin joka kymmenennessä siitä aiheutuu lapsille ongelmia (Kanste ym. 2013, 33; Holmberg ym. 2015, 358). Ongelma on tunnistettu myös kansainvälisesti. Esimerkiksi Yhdysvalloissa vuosina 2009–2014 päihdeperheissä eli joka kahdeksas lapsi, mikä tarkoittaa noin 8,7 miljoonaa lasta. (Rachel ym. 2017.)

Tilastot ovat kuitenkin vain arvioita ja kertovat pienen osan todellisuudesta. Päihdeongelmaisia vanhempia ja siten myös siitä kärsiviä lapsia voidaan olettaa olevan todellisuudessa paljon enemmän, mitä tilastot näyttävät. Tarkkaa tilastotietoa päihteitä käyttävistä isistä ja äideistä, saati näissä olosuhteissa elävistä lapsista, ei Suomessa ole saatavilla. (Hyytinen 2007, 16; Holmberg 2003, 12; Holmila ym. 2008, 244; Itäpuisto 2008, 22.) Päihdeperheitä koskevat tutkimukset ovat sekä suomalaisessa että kansainvälisessä tutkimuksessa varsin vähäisiä (Hyytinen 2007, 16). Tämä luo osaltaan haastetta opinnäytetyöhömme.

Opinnäytetyössä tutkitaan lasten osallisuuden toteutumista päihdekuntoutusprosessissa. Työelämän yhteistyökumppanina opinnäytetyöllä oli Mikkeli-yh-

teisö, joka tarjoaa yhteisöhoitoon ja vertaistukeen perustuvaa päihdekuntoutusta. Teemahaastattelua menetelmänä käyttäen keräsimme tietoa lasten osallisuuden toteutumisesta päihdekuntoutusprosessissa Mikkeli-yhteisössä. Teimme tiedonhakuja monista eri tietokannoista useilla eri hakusanoilla, mutta törmäsimme siihen, että lapsen todellistumista ja osallisuuden toteutumista päihdekuntoutuksessa on tutkittu vain vähän (Pirkanen 2011, 47; Holmila ym. 2008, 421–432; Itäpuisto 2008, 22). Opinnäytetyön tavoitteena olikin tuottaa tietoa päihdekuntoutuksen kehittämistyöhön.

Opinnäytetyön aiheen valintaan vaikutti henkilökohtainen kiinnostuksemme päihdetyöhön sekä halu erityisesti lapsen huomioimiseen ja näkökulman esiin nostamiseen työskenneltäessä päihdetyön kontekstissa. Haluamme tutkimuksessa korostaa, että jokaisella lapsella on oikeus tulla kuulluiksi ja nähtyiksi ihmisinä, joilla on arvo sinänsä. Pyrimme nostamaan lapsen näkyväksi tietoineen ja tunteineen omana arvokkaana yksilönään, ei vain osana vanhempiensa päihdeongelmaa ja siitä aiheutuvaa ongelmien kokonaisuutta.

Käytämme opinnäytetyössä käsitettä päihdeperhe, vaikka käsitteenä se voidaan tulkita leimaavana ja stereotyyppisenä. Emme halua leimata päihderiippuvuuden kanssa painivia perheitä, mutta opinnäytetyön kannalta käsite on kuitenkin kuvaava. Vanhempien päihdeongelma koskettaa kaikkia perheenjäseniä ja käsitteellä pyrimme kuvaamaan ilmiön todellisuutta. Päihdeperheellä tarkoitamme opinnäytetyössä perhettä, jossa eletään vanhempien päihteiden käytön ehdoilla ja päihdemaaailman keskellä.

Päihdeongelmaisten vanhempien kanssa elävät lapset kasvavat ja kehittyvät usein sellaisissa olosuhteissa, joita moni meistä aikuisistakaan ei kestäisi. Nämä lapset ovat riskiryhmässä sairastua psyykkisesti, kriminalisoitua, jatkaa ylisukupolisesti siirtyvää päihteiden käyttöä tai muulla tavoin syrjäytyä vanhempiensa ongelmallisen päihteiden käytön seurauksena. (Holmberg 2003, 12.) Päihdeperheessä lapsen elämä on turvatonta, kaoottista, ennustamatonta ja lapsen elämästä puuttuu usein jatkuvuus ja pysyvyys. Lasten arkea kuvaavaa vastuun kantaminen aikuisten tehtävistä, taloudelliset haasteet sekä sosiaalinen eristäytyminen. (Holmberg 2003, 11–12; Holmila ym. 2008, 421–422.)

Tänä päivänä lapsen asiakkuutta korostetaan aiempaa enemmän ja useat projektit 2000-luvulla ovat keränneet tietoa myös lapsen näkökulmasta. Tämän myötä lapset ovat osana tiedon tuottamista ja heidän oikeuksiaan yksilöinä sekä toimijoina korostetaan. Siitä huolimatta, että lasten huomioimista pidetään tärkeänä, aikuislähtöisissä palvelurakenteissa ja käytännöissä lapsi jää usein liian näkymättömäksi. (Holmila ym. 2008, 428.) Vanhempien päihdeongelmasta kärsivät lapset jäävät liian usein yksin, vaille tarvitsemaansa apua ja tukea (Roine ym. 2009, 12).

Vaikka ongelmat lapsen elämässä juontuvat vanhempien elämästä, pelkääntään vanhempien auttaminen ei auta lasta. Päihdeperheessä eläminen on aiheuttanut lapselle monenlaista vahinkoa, eikä pelkkä vanhempien tilanteen korjaaminen auta lasta selviytymään. Vanhempien ohella myös lapselle tulee tarjota hänen kokemusmaailmaansa suunniteltua, yksilöllistä ja henkilökohtaista tukea. On hyvä muistaa, että lapsen oireilu alkaa usein vasta siinä vaiheessa, kun asiat alkavat vanhempien näkökulmasta olla kunnossa. Usein vasta siinä vaiheessa lapsi tuntee, että hänen ongelmilleen löytyy tilaa perheessä. (Holmberg 2003, 37.)

Jokainen päihdeperheen lapsi on sankari, koska hän jaksaa kohdata jokaisen vastassa olevan turvattoman päivän, mutta vain osa lapsista on selviytyjiä. Perheille suunnatussa päihdekuntoutuksessa kuntoutusten sisällöt ovat vaihtelevia, mutta hyvin harvoissa kuntoutusmuodoissa keskeiseksi nousee lapsen näkökulma, tai lapsi nähdään itse varsinaisesti kuntoutusta saavana asiakkaana. (Hyytinen 2007, 17.)

2 MIKKELI-YHTEISÖ

Päihdekuntoutusyksikkö Mikkeli-yhteisö sijaitsee Norolassa. Yhteisö on perustettu vuonna 1998 Vak ry:n toimesta entisen Mikkelin A-kodin tilalle. Kuntoutusyksikössä pohjautuu yhteisöhoitoon sekä vertaistukeen. Yhteisössä henkilökuntaa on paikalla ympäri vuorokauden. Vuonna 2018 yhteisössä on ollut perheitä koko vuoden, poikkeuksena tammi- ja maaliskuu. Yhteensä 39 kuntaa

käytti yhteisön palveluita ja asiakkaita koko vuoden aikana oli yhteensä 77, joista 12 oli lapsia. (Vak ry 2019.)

Mikkeli-yhteisö tarjoaa niin yksilö- kuin perhekuntoutusta sekä vankeuden suorittamista osana päihdekuntoutusta. Yksilökuntoutusta tukee laadittu kuntoutussuunnitelma, joka ohjaa oman kuntoutuspolun löytymistä sekä kuntoutuksessa etenemisestä. Yhteisö tarjoaa tukea ja apua matkalle. Haasteet päihdeongelman taustalla ovat usein erilaisia. Ne voivat liittyä psyykkiseen, sosiaaliseen tai fyysiseen selviytymiseen. Kuntoutuksen alkuarvioinnissa näitä haasteita kartoitetaan ja niiden pohjalta rakennetaan yhdessä kullekin omaa kuntoutuspolkua. Toiminnalle ominaista on laadukkuus, luotettavuus ja tuloksellisuus. Mikkeli-yhteisön arvoja ovat yhteisöllisyys, luottamus, avoimuus, vastuullisuus, yhdenvertaisuus, usko muutokseen ja työnteko. Keskeisimmät eettiset periaatteet ovat fyysinen koskemattomuus, päihteettömyys ja ihmisarvon kunnioittaminen. (Klemm 2019; Vak ry 2019.)

Perhekuntoutuksessa perhe on yhtä lailla osa yhteisöä. Turvallinen ympäristö luo rauhaa uuden arjen opetteluun. Mikkeli-yhteisön perhekuntoutus on perheille, joissa vanhempien päihderiippuvuus vaikuttaa negatiivisesti lasten elämään. Sen tarkoitus on tarjota lapsille turvallinen lapsuus sekä vanhemmille apua päihderiippuvuuteen. Keskeisimmät periaatteet ovat lapsen turvallisuus, lapsen tarpeet ja vanhemmuus. (Klemm 2019.)

Yhteisön perhekuntoutuksessa lapsille on järjestetty päivähoito vanhempien osallistuessa päihdekuntoutukseen ja yhteisön muuhun toimintaan. Kouluikäiset lapset jatkavat normaalisti koulunkäyntiä. Yhteisössä kaikki aikuiset ovat vastuussa lasten hyvinvoinnista sekä kasvatuksesta. Oman päihdeongelman työstämisen lisäksi vanhemmat opettelevat uudenlaista vanhemmuutta sekä perhearjen sujuvuutta. Vanhemmille on tarjolla vanhempainryhmiä. Perheille laaditaan kuntoutussuunnitelma ja tiivistä yhteistyötä tehdään lähettäjäkunnan lastensuojelun kanssa. (Klemm 2019.)

Kaikille yhteisöhoidollisille ja kasvatuksellisille yhteisöille on olemassa yhteisiä piirteitä, jotka toteutuvat myös Mikkeli-yhteisön toiminnassa. Näitä yleisiä piirteitä ovat muun muassa henkilökunnan ja asiakkaiden säännöllisesti toteutu-

vat yhteisökokoukset. Vertaisryhmän rooli hoidossa ja kasvatuksessa on aktiivinen ja säännöt sekä käytännöt ovat yhteisesti hyväksytyjä. Tasavertaisuus on kaiken perusta, eikä henkilökunnan ja asiakkaiden välillä ole erilaisia normeja tai arvoja. Asiakkailta on oikeus sekä velvollisuus kysyä ja kyseenalaistaa niin käytäntöjä kuin myös henkilökunnan toimintaa. (Kaipio 2009, 49.)

Aina kaikkien asiakkaiden matka ei pääty maaliin, vaan voimat hupenevat kesken matkan. Mikkeli-yhteisöstä tehdyt seurantalutkimukset osoittavat, että suuri osa on saanut elämänsä suunnan muutettua ja hoitotulokset ovat ylipäättään kannustavia (Peippo & Peippo 2009, 110–111.) Uuden suunnan elämälleen löytäneet kuntoutujat tuntevat yhteisön tärkeäksi paikaksi vielä vuosienkin jälkeen. Mikkeli-yhteisössä järjestetäänkin jatkohoidon viikonloppuja niin yksilö- kun perhekuntoutujille ja ne ovatkin olleet suosittuja. (Vak ry 2017, 13.)

3 PÄIHTEIDEN KÄYTTÖ LAPSIPERHEESSÄ

Perheitä, joissa joko toinen tai molemmat vanhemmat käyttävät päihteitä aiheuttaen käytöllään haittaa itselleen tai muille perheenjäsenille, voidaan kutsua päihdeperheiksi. Haitallisen käytön määrittely on yksilöllistä ja perhekohontaista ja siihen vaikuttavat jokaisen perheenjäsenen omat kokemukset sekä arvomaailma. Perheelle päihderiippuvuus on usein rasite, koska se vaikuttaa koko perheeseen. Vaikutukset voivat näkyä perheenjäsenten psyykkisessä ja fyysisessä terveydessä niin välillisesti kuin välittömästäkin. (Holmberg 2003, 10; Hurtig 1999, 21.)

Lapsiperheissä pahoinvointi kasvaa päihteidenkäytön myötä ja vanhempien liiallisen päihteidenkäytön haitalliset vaikutukset lapseen ovat todennäköisiä (Holmila ym.2013, 36; Roine ym. 2019, 11). Siihen, millainen päihteiden käyttö määritellään ongelmalliseksi ja milloin vanhemmuus on riittämätöntä, vaikuttaa yhteiskunnassamme vallitseva yleinen käsitys (Järvinen 2009, 7). Lapsen elämä päihdeongelmaisen vanhemman kanssa riskeeraa hänen terveytensä ja kehityksensä (Raitasalo ym. 2016, 83). Haittojen arviointi kuitenkin on aina yksilöstä sekä perheestä riippuvaista ja lasten kokemus eroaa usein vanhempien kokemuksista (Jäppinen ym. 2015, 24). Selvää kuitenkin on, että lasten

ja vanhempien hyvinvointia vaarantavat seikat kulkevat käsi kädessä (Törmä 2011, 14).

Kasvuympäristönä päihdeperhe on haastava, jossa kiintymyssuhteen, vuorovaikutuksen ja lapselle suotuisan kasvualustan luominen voi olla mahdotonta (Nätkin 2011, 129). Päihdeperheillä esiintyy usein myös sosiaalista eristäytymistä, syynä saattaa olla ympäröivien ihmisten asenteet tai reagointi (Itäpuisto 2001, 70). Päihdeperheissä tyypillisiä ongelmia ovat parisuhde-, päihde- ja mielenterveysongelmat, lasten laiminlyönti sekä vuorovaikutusongelmat perheenjäsenten välillä. Ongelmat perheissä ovat selkeästi pidempiaikaisia ja ylisukupolvisuus on havaittavissa. (Forssen 1993, 40–42.)

Päihdeperheiden näkyvin piirre on usein se, että lapsilta katoaa lapsuus ja vanhemmilta vanhemmuus. Päihteitä käyttävän vanhemman energia usein menee päihteiden käyttöön ja päihteettömän vanhemman voimat toisen vanhemman vahtimiseen. Molempien vanhempien käyttäessä päihteitä on edessä usein tilanne, jossa lapset joutuvat kasvamaan ja selviytymään yksin, eikä vanhempien ja lasten aitoa kohtaamista ole. Vanhemmuudesta paitsi jäävä lapsi alkaa kantamaan liiallistakin vastuuta, ilman että hänellä on siihen ikätasonsa mukaisia edellytyksiä. (Taitto 1998, 38.) Vanhempien päihteiden käyttö vaikuttaa lapsen tunne-elämään, tulevaisuuden valintoihin sekä mahdollisesti omaan tulevaan suhtautumiseensa päihteiden käytöstä (Holmberg 2003, 22–31).

Päihteiden käyttö vaikuttaa usein vahingollisesti lapsen kasvuympäristöön sekä kodin yleiseen ilmapiiriin (Simonen ym. 2016, 65). Kodin tulisi tarjota lapselle suojaa, turvaa sekä läheisiä ihmissuhteita, mitkä eivät toteudu välttämättä päihdeperheessä elävillä lapsilla. (Itäpuisto 2005, 87). Perheille tutut rutiinit sekä roolit tarjoavat turvallisuutta ja jatkuvuutta. Päihteiden ohjaillessa elämää nämä rutiinit, roolit ja rituaalit heikkenevät, sotkeutuvat ja katoavat (Kujasalo & Nykänen 2005, 60–62.)

Päihdeperheissä esiintyy usein esimerkiksi riitoja, väkivaltaa, lasten laiminlyöntejä ja eroja (Simonen ym. 2016, 65). Erilaiset vaaratilanteet ovat myös osa lasten elämää, esimerkiksi vanhempien jättäessä heidät pitkiksi ajoiksi yksin (Taitto 2002, 19; Törmä 2011, 211). Väkivallaksi lasketaan lapsen hoidon

ja avun laiminlyöminen, heitteillejätto, emotionaalinen tai fyysinen jatkuva poissaolo sekä puutteellinen valvonta. Lapsen eläessä päihderiippuvaisessa kodissa, saa hän usein osakseen ainakin henkistä väkivaltaa, joskus jopa kaikkia väkivallan muotoja. (Holmberg 2003, 20–23.)

3.1 Päihteiden käytön vaikutukset vanhemmuuteen

Päihdeongelmastaan huolimatta jotkut vanhemmat voivat kyetä tarjoamaan lapselle suhteellisen turvallisen lapsuuden, kun taas toisen päihdeongelmasta kärsivän vanhemmuus voi heikentyä rajusti tai kadota kokonaan. Helposti ajatellaan, että päihdeongelmainen vanhempi on itsekäs ja lapsiinsa välinpitämättömästi suhtautuva, mutta tutkimustulokset kertovat toista. (Holmila ym. 2016, 1–8.) Myös päihteitä ongelmallisesti käyttävälle lapset ovat pääsääntöisesti tärkeitä ja heillä on usein voimakas toive olla mahdollisimman hyvä vanhempi lapselleen (Holopainen 1998, 37). Päihteiden käyttäminen ei pelkäänsä tee vanhemmuudesta automaattisesti huonoa, vaan siihen vaikuttavat elämänhallinnan puute, käytettyjen päihteiden määrä sekä sosiaalinen verkosto (Nätkin 2006, 140).

Masennus ja muut psyykkiset häiriöt liittyvät usein päihderiippuvuuteen erityisesti naisilla. Psyykkisellä oireilulla on negatiivinen vaikutus vanhemmuuteen. (Kujasalo & Nykänen 2005, 52–54; Savonlahti & Pajulo 2001, 137.) Osa vanhemmista saattaa purkaa elämänhaluttomuuteensa liittyviä tunteita lapseensa väsyessään omaan elämäntilanteeseensa. Se saattaa tapahtua myös puolustusreaktiona tilanteessa, jossa lapsi yrittää saada vanhempaa lopettamaan päihteiden käytön. (Holmberg 2003, 18.)

Päihdehakuinen käyttäytyminen, somaattinen terveydentila ja retkahdukset aiheuttavat monia haasteita vanhemmuuteen. Päihtymystila vaikuttaa heikentävästi vanhemman kykyyn reagoida lapsen viesteihin. Päihdeperheen vanhemman odotukset lapsen käyttäytymiselle eivät useinkaan ole ikätason mukaisia tai johdonmukaisia. Vanhemman kyky tarjota fyysistä ja erityisesti emotionaalista huolenpitoa on heikentynyt ja näyttäytyy epätasaisena sekä ennakoimattomana. (Savonlahti & Pajulo 2001, 137.)

3.2 Lapsuus päihdeperheessä

Vanhempien liiallisen päihteiden käytön vaikutuksia lapsen tunne-elämään, elämänvalintoihin ja myöhempään omaan päihteiden käyttöön on aliarvioitu (Lappalainen-Lehto ym. 2008, 36–39). Se miten vanhempien päihdekäyttö lapselle näyttäytyy, ja miten se häneen vaikuttaa, riippuu lapsen iästä, kehitysvaiheesta sekä päihdeongelman vakavuuden asteesta (Holmberg 2003, 24; Lappalainen-Lehto ym. 2008, 36–39). Mitä pidempään päihdeongelma on jatkunut, sitä enemmän lapsi tavallisesti kärsii (Holmberg 2003, 24). On hyvä muistaa, että lapsen oireilu ei useinkaan näy ulospäin, minkä vuoksi sen tunnistaminen vaatiikin ammattilaisilta erityistä herkkyyttä (Roine ym. 2010, 12).

Lapsi joutuu usein kohtaamaan monia traumaattisia kokemuksia. Näitä kokemuksia voivat olla esimerkiksi hoidon laiminlyönti, yksin jättäminen, turvattomuus tai henkinen ja fyysinen väkivalta. Traumalla tarkoitetaan tässä yhteydessä fyysistä tai psyykkistä haavaa, joka syntyy lapselle hänen joutuessa kohtaamaan tilanteita, mitkä satuttavat häntä joko ulkoisesti tai sisäisesti. Psyykkisen haavoittumisen havaitseminen vaatii lapsen kohtaavalta henkilöltä tietoa sekä herkkyyttä huomata henkinen kipu. Hoitamaton psyykinen haava umpeutuu huonosti saattaen avautua uudelleen ja jättää lapseen rosoisen arven. (Holmberg 2003, 8–9.)

Käsittlemättömänä traumat musertavat lasta ajan saatossa pikkuhiljaa ja huomaamatta. Esiin nousevat tiedostetut traumat aiheuttavat lapselle ahdistusta, joiden käsittelyyn häneltä puuttuvat keinot. Käsittlemättömän trauma ja surutyön tuoman ahdistuneisuuden oireet näyttäytyvät mm. leikissä, käyttäytymisessä sekä ongelmina sosiaalisessa kanssakäymisessä, mutta surullisen usein ne tulkitaan negatiiviseen sävyyn. Aikuisuudessa oireet näkyvät päihteiden väärinkäyttönä, psyykkisinä ongelmina, rikollisena käyttäytymisenä, väkivaltaisuuksina, ihmissuhdeongelmina, sairastelevuutena ja joskus jopa enenaikaisena kuolemana. (Holmberg 2003, 30–31.)

Lapsen on usein vaikea luottaa vanhempiinsa ja rikutut lupaukset sekä pettymykset johtavat monesti siihen, että lapsi ei uskalla enää toivoa mitään mukavia asioita pettymysten pelossa. Ajattelumalli näyttäytyy myös lapsen ihmissuhteissa, sillä hän ei kykene luottamaan ihmisten hyvyteen ja rehellisyyteen.

Perusturvallisuus on lapsen fyysisen ja psyykkisen hyvinvoinnin perusta. Päihdeperheessä lapsi kasvaa perusturvattomuuteen, vailla tunnetta siitä, että joku kannattelee ja pitää huolta hänestä. Turvattomuus taas lisää lapsen riskiä syrjäytyä. (Holmberg 2003, 14–19.) Voimakkaana esiintyvät kielteiset tunnekokemukset ovatkin yksi yhdistävä tekijä päihdeperheessä elävillä lapsilla (Seppä ym. 2012, 149–150).

Päihdeperheen lapsen arjessa hyvät ja huonot asiat tavallisesti vuorottelevat, mutta hyvistä asioista huolimatta pelon, häpeän, syyllisyyden ja turvattomuuden tunteet ovat osa lapsen elämää (Holmberg 2003, 8–9; Lappalainen-Lehto ym. 2008, 36–39; Seppä ym. 2012, 149–150). Lapsen elämä on täynnä kysymyksiä, epätietoisuutta ja pelkoa. Hän tietää, ettei kotona ole kaikki hyvin, mutta ei kuitenkaan tiedä mistä mikäkin johtuu. Yksi turvattomuuden tunnetta lisäävä tekijä onkin lapsen epätietoisuus. (Holmberg 2003, 14.) Lapsen pelon, vihan, häpeän ja surun tunteista saattaa seurata mielenterveyden ja heikon itsetunnon ongelmia (Seppä ym. 2012, 149–150).

Lapsen sosiaalinen ja tunne-elämän kehitys ovat erityisen haavoittuvia, koska niissä ilmenevät viiveet ovat yhteydessä kognitiiviseen kehitykseen ja oppimiseen, lapsen persoonallisuuteen sekä oman arvon kokemukseen. Hoidon ja huolenpidon laiminlyönneissä ilmenevä riittävän ravinnon saaminen, katkonaiset tai riittämättömät yöunet ja huono hygieniasta tai terveydestä huolehtiminen voivat vaarantaa lapsen fyysisen kehityksen. (Holmberg 2003, 8–9.)

Vanhemman päihdeongelmalla on haitallisia vaikutuksia lapsen identiteetin kehittymiseen. Lapset joutuvat kehittelemään itselleen erilaisia selviytymiskeinoja voidakseen suojautua ja pärjätä. Heistä kasvaa taitavia tunnustelemaan kodin ilmapiiriä ja he oppivat aistimaan miten kulloinkin on mahdollista olla. (Kujasalo & Nykänen 2005, 58–60.) Lapset voivat kehittää itselleen selviytymisrooleja, joita ovat esimerkiksi vastuunkantaja, syntipukki, näkymätön lapsi ja maskotti/hassuttelija. Vastuunkantajan roolissa elävä lapsi kantaa vastuuta muista perheenjäsenistä ja on lojaali vanhempiaan kohtaan. Syntipukki hakee käyttäytymisellään ongelmia, jolloin huomio kiinnittyy pois päihdeongelmasta. Näkymätön lapsi taas eristäytyy, on mahdollisimman hiljainen sekä huomaa maton ja maskotti/hassuttelija taasen yrittää pitää muut hyvällä tuulella käyttäen huumoria selviytyäkseen tilanteista. Lapsista nuorin ottaa usein maskotin

roolin. (Holmberg 2003, 15–16; Lappalainen-Lehto ym. 2008, 36–39; Itäpuisto 2001, 73–74.) Nämä eri selviytymisrooleissa elävät lapset piilottavat todelliset tunteensa, hätänsä ja turvattomuuden roolinsa taakse. Roolin ylläpitäminen helpottaa suuntaamaan huomiota pois todellisesta ongelmasta ja siitä aiheutuvasta tuskasta. (Holmberg 2003, 16.) Lapsen sopeutuminen voi mennä niin pitkälle, että minän rajat häviävät ja lapsen minuus katoaa (Kujasalo & Nykänen 2005, 58–60).

Lapset, jotka elävät päihdeperheessä oppivat tarkkailemaan omaa käyttäytymistään jatkuvasti. Usein lapsille kehittyy sisäisiä ristiriitoja ja he ovat taipuvaisia ajattelemaan heissä olevan vikaa. Jos lapset tuntevat itsensä hylätyksi tai pakotetuksi valitsemaan puolensa vanhempien välillä, voi se johtaa lapsen vetäytymiseen. Lapsen tarve saada pysyä erossa vanhempien välisistä riidoista voi heijastua luottamuksen vähenemisenä myös muihin aikuisiin ihmisiin. (Utoslahti & Peltoniemi 2003, 169–170.) Vanhempien riitojen välikappaleeksi joutuminen lisää lapsen syyllisyyden tunteita (Holmberg 2003, 15). Päihteiden käytön ongelmien takia yhteisiä hetkiä aletaan välttää, ja lasten on muokattava omaa käyttäytymistään vanhempiensa tilanteen mukaisesti (Utoslahti & Peltoniemi 2003, 169–170).

Lapsi jää vaille tukea, jota hän tarvitsee omien tunteidensa säätelyyn sekä ymmärtämiseen, koska vanhempien kyky reagoida hänen erilaisiin tunnetiloihinsa on heikentynyt. Lapsi tuntee turvallisten rakenteiden puuttumisen uhkaavaksi. Päihdeongelma perheessä vaikuttaa myös lapsen leikkiin. Lapsi saattaa pelätä vanhempiensa kuolevan tai jättävän hänet, mikä johtaa monesti leikin jäämiseen pois. Leikin tilalla lapsi alkaakin huolehtia vanhempiensa hyvinvoinnista ja elämästä. (Seppä ym. 2012, 149–150.) Lapset tuntevat yleensä itsensä erilaiseksi ja yksinäiseksi. Lasten tuntema yksinäisyys on fyysisen lisäksi emotionaalista. (Holmberg 2003, 17; Seppä ym. 2012, 149–150.) He häpeävät ja inhoavat vanhempiensa päihteiden käyttöä (Seppä ym. 2012, 149–150).

Päihtyneen vanhemman käyttäytymisen muuttuminen hämmentää lasta. Hän ei kykene ymmärtämään, mikä aiheuttaa käytöksen muuttumisen toislaiseksi, jos kukaan ei kerro hänelle syitä siihen. Näissä tilanteissa lapsen tulisi saada vanhemmalta ajatus- ja tunne-elämän huomioivia selityksiä, mutta

niiden jäädessä puuttumaan, hän keksii omaan käsityskykynsä mukaisen selityksen tilanteelle. Lapsi yrittää ymmärtää vanhemman käyttäytymisen muutosta, mutta joutuu selviytymään tilanteesta aiheutuvista avuttomuuden ja neuvottomuuden tunteista itsenäisesti oman kehitystasonsa mukaisesti. (Kujasalo & Nykänen 2005, 58–60.) Lapsi syyllistää itseään vanhempien ryyppy- tai huumekausista sekä kantaa vastuuta tapahtuneesta ja pohtii, miten olisi voinut estää tapahtuneen. Lapsi on taipuvainen ajattelemaan, että jos hän olisi ollut parempi tai kiltimpi, vanhempi ei olisi käyttänyt päihteitä. Huonommuuden ja avuttomuuden tunteiden yksi syy onkin se, ettei lapsi osaa parantaa vanhempansa. (Holmberg 2003, 15.)

Päihdeperheen lapsi voi kaikesta huolimatta pärjätä elämässään hyvin. Hän on ehkä kantanut vastuuta kodista ja sisaruksistaan jo alle kouluikäisenä, nähnyt seksiä tai kuinka huumeruiskua käytetään. Tapahtuneista asioista huolimatta tai ehkäpä juuri niiden vuoksi lapsella voi olla vahvuuksia, jotka tekevät hänestä erityisen sinnikkään ja auttavat selviytymään haasteellisissa olosuhteissa. Lapsi voi onnistua kääntämään traumaattiset kokemukset henkiseksi voimavaraksi ja kehittämään terveen identiteetin, mutta yleensä tämä vaatii, että lapsi on voinut käsitellä kokemuksiaan, hänellä on ollut elämässään suojaavia tekijöitä ja ainakin yksi läheinen ihmissuhde. (Holmberg 2003, 8–9, 31.)

4 PÄIHDEKUNTOUTUS

Päihdekuntoutuksen tarve on yksilökohtaista ja joillekin riittävät avohuollon tukitoimet, kun taas toiset vaativat jopa toistuvia päihdekuntoutusjaksoja (Holopainen 2008, 214–215). Päihdekuntoutuksen kesto vaihtelee yksilön tarpeen mukaan viikoista kuukausiin tai se voi jatkua myös läpi elämän. Sitoutuminen ja motivoituminen ovat edellytyksiä päihdekuntoutuksen avun saavuttamiseksi. Päihdekuntoutus ei tarkoita pelkästään päihteistä irtaantumista vaan sen turvin vahvistetaan päihteetöntä elämäntapaa sekä kuntoutujan selviytymistä omassa arjessaan. (Korhonen 2009, 216.)

Päihdekuntoutusta on tarjolla sekä laitos- että avokuntoutuksena. Päihdekuntoutuksen tulee sisältää hoidon lisäksi sosiaalisen tuen, asumisen, työn ja toimeentulon huomioimista. Päihdekuntoutus on prosessi, jonka tuomat muutokset päihdekäytössä ja elämäntilanteessa vakiintuvat vasta ajan kanssa. Perheille suunnatun päihdekuntoutuksen tavoite on etsiä perheen toimintakyvyn tueksi myönteisiä voimavaroja. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2002.)

Päihdekuntoutuksen tavoitteina korostuvat päihteiden käytön katkaiseminen ja riippuvuuden hoito sekä ihmisarvoisemman elämän aikaan saanti. Kuntoutuksen avulla pyritään vaikuttamaan yksilön elämäntapoihin, olosuhteisiin sekä sosiaalisiin verkostoihin raittiuden vahvistamiseksi. (Murto 1997, 186, 190.) Päihdekuntoutuksen avulla asiakasta autetaan käsittelemään päihteiden käyttöään ja selvittämään elämäntilannettaan. Tavoitteena on vähentää ja poistaa päihteiden käytöstä aiheutuvia haittoja. Asiakasta tuetaan kuntoutuksessa ratkaisemaan elämänhallintaansa liittyviä ongelmia sekä kasvattamaan toimintakykyään. (THL 2019b.)

Kunnat ovat velvollisia järjestämään kuntalaisilleen tarvittavat päihdepalvelut, joita he tuottavat itse tai yhteistyössä toisten kuntien kanssa. Myös ostopalveluina tuotetut palvelut ovat mahdollisia. Nykyään yli puolet tarjolla olevista palveluista järjestävät järjestöt, säätiöt sekä yksityiset yritykset. (Partanen 2010, 35.)

4.1 Yhteisöllinen päihdekuntoutus

Päihdekuntoutuksen yhteisöhoidon juurien katsotaan ulottuvan 1800–1900 -luvun taitteeseen, jolloin Maxwell Jones alkoi kehittää yhteisöhoidollista toimintaa. Jonesin toiminta pohjautui terapeutin yhteisön ja sosiaalisen oppimisen käsitteisiin sekä yhteisön kaikkien jäsentensä vastuuseen ja valtaan. Vaikutusta yhteisöhoidon syntyyn sen varhaisvaiheissa on ollut myös AA -liikkeen toiminnalla. Päihdehoidossa käytettävä yhteisöhoito alkoi varsinaisesti kuitenkin Yhdysvalloissa Charles Dederichin perustaessa Synanon-nimisen yhteisön. Hänen toimintansa levisi nopeasti ja vuoteen 1969 mennessä Yhdysvaltoihin oli perustettu lukuisia Synanonin yksiköitä. Myöhemmin Synanon yksiköt lakkasivat toimimasta, mutta sen katsotaan olleen perusta koko päih-

dekuntoutuksen yhteisöhoidon kehittymiselle. Tästä alkoi alati laajeneva yhteisöhoidon kasvu, mistä onkin tullut maailmanlaajuinen ilmiö. (Kaipio & Ruisniemi 2009, 44.)

Yhteisöhoidolla tarkoitetaan koko yhteisön tietoista käyttämistä hoidollisten, kuntoutuksellisten ja kasvatuksellisten tavoitteiden toteuttamiseen (Murto 2016, 7; Holopainen 1998, 67). Se on hoitomuoto, jonka erilaisia sovelluksia on monia. Kaikkia sovelluksia yhdistää kuitenkin keskeinen piirre, vertaisryhmän vastuu ja valta koko yhteisön toiminnasta sekä hyvinvoinnista. Yhteisökuntoutuksessa yhteisön jäsenet harjaantuvat ottamaan vastuuta niin omasta kuin toistenkin toiminnasta. (Hyytinen 2007, 63–64.) Ruisniemen (2006, 35) mukaan olennaista yhteisössä on sen reflektiivinen luonne. Uusien näkökulmien saaminen omaan elämään mahdollistuu eläessä ja tutkiessa arkea yhteisössä.

Kuuluminen yhteisöön on yksi yksilön kasvua tukeva tekijä. Yksilöt ovat yhteisönsä jäseniä aivan kuten perheissä ja heillä on merkittävä tehtävä yhteisön toiminnassa, toimien positiivisena roolimallina toisilleen. Työskentely yhteisön hyväksi on merkityksellistä. Toiminta pohjautuu yksilön käyttäytymisen ja arvojen muuttamiseen sosiaalisen oppimisen turvin ja yhteisöjen sosiaalinen rakenne tarjoaakin paljon oppimismahdollisuuksia sekä korjaavia kokemuksia. Kuntoutusprosessi sisältää käytännössä kolme eri vaihetta eli sisääntulo- tai kiinnittymisvaiheen, työskentelyvaiheen sekä yhteisöstä irrottautumisen ja yhteiskuntaan palaamisen vaiheen. (Seppä ym. 2012, 135–138.)

Viime vuosina yhteisöhoidon suosio päihdekuntoutuksessa käytettävänä menetelmänä on kasvanut. Yhteisöhoito pohjautuu jäsentensä yhteistyöhön, avoimeen kommunikaatioon ja keskinäiseen vastuuseen. Yhteisö jäsenineen kehittyy yhteisen toimintojen suunnittelun, toteutuksen kuin myös ongelmien ratkaisun ja arvioinnin kautta. (Karjalainen & Vilkkumaa 2004, 147–148.)

Kuntoutus yhteisössä rakentuu normaalin arjen harjoittelemisesta. Yhteisössä elämistä ja askareisiin osallistumista harjoitellaan, osallistutaan yksilö- ja ryhmäkeskusteluihin, liikutaan sekä työskennellään. (Kettunen ym. 2002, 341–342.) Kaiken, mitä yhteisöhoidossa tehdään, tulisi tukea kasvatuksellisia, hoidollisia tai kuntoutustavoitteita (Murto 2016, 7).

Yhteisöhoidon toiminnot, vertaissuhteet sekä sosiaalinen vuorovaikutus tukevat yksilön kuntoutumista ja toipumista. Yhdessä asioita käsitellessä saadaan asioihin uusia näkökulmia, jolloin usein myös päätökset paranevat. Ryhmätöihin opetellaan tutkimaan omaa toimintaa ja taitoja, joita tarvitaan elämänhallinnassa. Yhteisöhoidossa ei hoideta vain ja ainoastaan päihdeongelmaa, vaan rakennetaan elämän perustaa tukevammaksi. Toipumiseen johtaa yleensä yksilössä tapahtunut persoonallisuuden muutos. Yhteisöhoidon kautta yksilölle rakentuu uusi käsitys itsestään sekä ympäröivästä maailmasta. Muutuneet arvot, asenteet, tunteet ja ajattelutavat siivittävät käyttäytymisen pysyvämpään muutokseen. (Kaipio 2009, 45–47.)

Käyttäytymistäipumuksia pyritään tutkimaan kuntoutuksen aikana ja toisin toimimiselle luodaan edellytyksiä. Yksilön omat käyttäytymistäipumukset nousevat esiin yhteisössä, mikäli niiden tutkimiseen ollaan valmiita. Toiminta yhteisössä on jatkuvaa vuorovaikutusta eri lailla käyttäytyvien vertaisten kanssa. Jokaista tuetaan ottamaan käyttöönsä oma vahva ja osaava puolensa. Yhteisöllistä vuorovaikutusta ja muiden jäsenten apua tarvitaan omien käyttäytymistäipumusten tunnistamisessa kuin myös tunnustamisessakin. (Hyytinen 2007, 60.)

Itseohjautuvuuden lisääminen on yksi tärkeimpiä tavoitteita kuntoutukselle. Tällä tarkoitetaan sitä, että asiakas voisi tuntea itse määrittävänsä elämänsä ja tehdä itse ratkaisuja sekä kantaa vastuuta. (Hyytinen 2007, 60.) Särkelän (1997, 9–13) mukaan itseohjautuvuutta voidaan lisätä yhteisön itse määrittäessä rajansa, sääntönsä ja toimintaohjeensa. Yhteisössä pyritään myös siihen, että näitä asetettuja rajoja sekä sääntöjä koetellaan sekä arvioidaan (Hyytinen 2007, 60).

Yhteisöissä erilaisia asioita käsitellään yhdessä, jolloin asiat ja ongelmat nähdään yhteisenä ongelmana yksilön sijaan. Henkilökunnan tehtävä on tarjota ratkaisuun tarvittavat mallit ja välineet, ei ratkaisua. Keskeistä on, että kaikki sovitaan ja tehdään yhdessä. Välillä tehdään virheellisiä päätöksiä, niistä kuitenkin opitaan ja vastuu kannetaan yhdessä. (Hyytinen 2007, 60–61.) Yhteisökuntoutuksessa fokus keskittyy siihen, millaisia jäsenet ovat nyt tai mitä he tekevät nyt sen sijaan, että oltaisiin kovinkaan kiinnostuneita menneisyydestä

tai aiemmista teoista. Nykyisyyden ja tulevaisuuden näkökulma on ensisijainen. (Särkelä 2001b, 147.)

4.2 Perhekuntoutus

Perhekuntoutuksen tavoitteena on parantaa perheiden toimintakykyä. Se on perheille tarkoitettua kuntoutuspalvelua, mihin yleensä koko perhe osallistuu. Kuntoutuksessa perheille laaditaan suunnitelma, mitä toteutetaan moniammatillisena yhteistyönä kokonaisvaltaisesti. Syyt kuntoutukseen hakeutumisen taustalla voivat olla monenlaisia, mutta esimerkiksi lastensuojelullinen huoli on yksi hyvin yleinen syy. (Pärnä 2010, 45.) Kankaanpään A-kodissa toteutetun päihdeongelmaisten muutosvalmiusprofiileita tarkastelevan tutkimuksen mukaan lasten kanssa asuminen oli johdonmukaisesti yhteydessä parempaan muutosvalmiuteen (Saarnio & Knuutila 2006, 33–37).

Perheiden yksilölliset tarpeet sekä voimavarojen vahvistaminen ovat lähtökoh-
tia perhekuntoutukselle. Huomio kuntoutuksessa kiinnittyy lapsen kokemus-
maailmaan, perheenjäsenten välisiin vuorovaikutussuhteisiin sekä taitoihin.
Työskentely perheen kanssa on usein voimavarakeskeistä, jolloin keskiössä
on perheenjäsenten vahvuuksien löytäminen. Näiden vahvuuksien löytymisen
ja onnistumisien turvin etsitään perheille uusia toimintamalleja arjen haastei-
siin. (Laine ym. 2010, 139.)

Perhekuntoutuksessa työskentely edellyttää, että perhe nähdään kokonaisu-
tena. Työn tarkoitus on tukea vanhempia selvän arjen harjoittelussa sekä
omien voimavarojen löytämisessä. Monesti vanhempien osallistuminen perhe-
kuntoutukseen on heille eräänlainen pakko erityisesti niissä tilanteissa, joissa
lastensuojelu on asettanut perhekuntoutuksen ehdoksi huostaanoton välttämii-
selle. Elämäntilanne perheissä on usein haastavaa useilla eri elämän osa-
aloilla. Sosiaaliset ongelmat ovat kerääntyneet ja eri toiminta-areenat ovat lä-
hes olemattomat, toimintaedellytykset arjessa selviytymiseen ovat hyvin usein
erittäin vähäiset tai olemattomat. (Hyytinen 2007, 69.)

Mikkeli-yhteisön perhekuntoutus on kiinteä osa muun yhteisön toimintaa. Per-
hekuntoutujat osallistuvat yhteisön arkeen sekä velvoitteisiin siinä missä muut-

kin kuntoutujat. Perheiden vanhemmat työskentelevät yhteisössä ja osallistuvat erilaisiin foorumeihin, ryhmiin ja yksilökeskusteluihin. Kuntoutus sisältää erilaisten kuntoutukseen liittyvien kirjallisten tehtävien tekoa sekä itsehoitoryhmiä. Aika kuluu oman päihdekuntoutuksen, lastenhoidon, arjen pyörittämisen sekä vanhemmuuden vahvistamistyöskentelyn parissa. Koska tehtävää on paljon, kestääkin kuntoutus usein pidemmän aikaa. Vanhemmuus motivoi erityisen hyvin päihdeongelman selättämisessä. (Peltonen 2008, 40–43.)

Perheille on riippuvuuden vuoksi voinut aiheutua monia erilaisia vahingollisia vuorovaikutusmalleja, joita kuntoutuksessa pyritään murtamaan (Nieminen 2000, 11, 16). Tavoitteena on saavuttaa perheelle kyky tarjota kuntoutuksen jälkeen lapsille turvallinen kasvuympäristö, selviytyä arjesta, ratkaista ongelmia ja hakea apua tarvittaessa. Perhekuntoutuksen periaatteita ovat perheen turvallisuuden varmistaminen, lapsen tarpeisiin vastaaminen ja vanhemmuuden tukeminen. (Peltonen 2008, 40–43.)

Perhekuntoutuksessa käydään läpi lapsen kokemuksia, mitkä voivat aiheuttaa vanhemmille syyllisyyttä, häpeää ja voimattomuuden tunnetta. Näitä tunteita vanhemmissa ei tule pelätä, vaan perhekuntoutuksessa syyllisyyden tunteesta pyritäänkin tekemään voimavara. Syyllisyyden tuntemus auttaa vanhempaa myös ymmärtämään lapsen näkökulmaa ja sen avulla vanhempi voi oppia asettumaan lapsen asemaan sekä hänelle voi herätä vanhemman empatia. Näiden negatiivisten tunteiden tunnistaminen ja niiden aiheuttaneiden toimintojen tutkiskelu auttaa oman toiminnan muuttamisessa jatkossa. Vanhemman valmius käydä lapsen kokemuksia läpi on usein osoitus sellaisista voimavaroista, jotka kannattaa houkutella esiin. (Hyytinen 2007, 140–141.)

Lapsen läsnäolo kuntoutuksessa vahvistaa vanhemman muutoshalukkuutta ja tarjoaa lapselle kuntoutumista korjaavien kokemusten sekä osallistumisen kautta. Lapsi on mukana siinä toiminnassa, millä vahvistetaan perheen rakennetta, lisätään perheenjäsenten turvallisuutta sekä mahdollistetaan selvää arkea. Perheissä jokaisella jäsenellä on omat roolinsa ja tehtävänsä. Näitä rooleja ja tehtäviä jokainen saa kuntoutuksen aikana harjoitella sekä vahvistaa turvallisessa ympäristössä. Kuntoutuksen avulla lapsia kannustetaan takaisin lapsen rooliin ja tämä on olennainen osa lapsen kuntoutusta. Työntekijöiden

tärkein tehtävä on ohjata ja kannustaa vanhempia tukemaan lapsen luontaista toimintaa, leikkimään ja vastaanottamaan hoivaa. (Hyytinen 2007, 179.)

Hyvä kuntoutustulos voidaan katsoa saavutetuksi silloin, kun päihteiden käyttö sekä sen lapsille aiheuttamat ongelmat vähenevät. Perhekuntoutus ei yksinään ole ratkaiseva tulevaisuuden kannalta, vaan merkityksensä saa myös muu tarjolla oleva tuki, kuten esimerkiksi avohuollon tukitoimet, lastensuojelun asiakkuus ja elämäntilanteen muut tekijät. Prosessi on pitkä ja lopputulokseen voivat vaikuttaa yhteisin ponnisteluin perheenjäsenet, mukana olevat viranomaiset sekä muu verkosto. (Hyytinen 2007, 16.)

5 LAPSEN OSALLISUUS

Osallisuutta ja sen käsitettä on tarkasteltu viime vuosina useiden tieteenalojen toimesta. Osallisuuden käsite on monimuotoinen ja vaikeasti määriteltävä, saati mitattava. Määrittelyn kautta osallisuuden katsotaan olevan tietoa, tunnetta ja kokemusta sekä tekijä, joka määrittää yksilön asemaa yhteisöissä ja yhteiskunnassa. (Hotari ym. 2013, 162; Särkelä-Kukko 2014, 34–35; Kerppola ym. 2014, 76–87.)

Lapsen osallisuuden yhtenä perustana on YK:n lapsen oikeuksien sopimus, joka nostaa lapsuuden yhteiskunnassamme tasa-arvoisempaan asemaan. Lapset nähdään yhä aktiivisempana toimijana itseään koskevissa asioissa ja tähän pohjautuukin niin lasten oikeuksien sopimus kuin myös moderni lapsuuskäsitys. Lasten pätevyys ja tasa-arvoisuus kansalaisina korostuu modernissa lapsuuskäsityksessä, jolloin lapsilla on oikeus omien näkemyksiensä ilmaisuun sekä päätöksentekoon, huomioon ottaen lapsen ikä- ja kehitystaso. (Turja 2007, 168; Heikka ym. 2009, 81.)

YK:n yleissopimus sisältää kolme keskeistä käsitettä, mitkä ovat lapsen oikeus osuuteen yhteiskunnan voimavaroista, oikeus suojeluun ja oikeus osallistumiseen. Lasten oikeuksia toteutettaessa otetaan aina ensisijaisesti huomioon lapsen etu sekä hänen näkemyksensä asioista. Lasten oikeuksien yksi

peruseriaate on myös ymmärrys siitä, että kaikki lapset ovat yhtä arvokkaita ja jokaisella heillä on oikeus hyvään elämään. (Unicef 2019.)

Lapsen oikeus osallisuuteen kaikissa häntä koskevissa asioissa on suojattu erittäin vahvasti lainsäädännöllä. Suomen lainsäädäntö perustuslaista lähtien painottaa johdonmukaisesti sitä, että asianosaisilla on aina oikeus saada tietoa heitä koskevista asioista sekä oikeus ilmaista niistä omat näkemyksensä. Iän vuoksi ketään ei voida sulkea tämän oikeuden ulkopuolelle. Lasten osalta viranomaisilla on erityinen velvoite kohdella heitä tasa-arvoisesti yksilöinä ja antaa heille mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.)

Lastensuojelulaki korostaa myös lapsen asianosaisuutta kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa. Tavoitteena on varmistaa lapsen todellinen osallistuminen omien asioidensa hoitoon. (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.) Sosiaalihuoltolain mukaan on kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin (Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301). Nuorisolaki puolestaan velvoittaa järjestämään nuorille mahdollisuuden osallistua sekä kuulla nuoria heitä koskevissa asioissa. Nuorisolain velvoitteet ulottuvat myös lapsiin, sillä lain mukaan nuoria ovat kaikki alle 29-vuotiaat. (Nuorisolaki 1285/2016.)

Osallisuuden käsitettä käytetään nykyisin varsin laajasti erilaisin merkityksin. Lasten kohdalla osallisuus tarkoittaa hänen tapaamistaan, mielipiteiden kysymistä ja yhteiseen työskentelyyn kannustamista ikätason mukaisesti (Unicef 2019). Holmbergin (2003, 37–41) mukaan lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää, että lapset pääsevät osallistumaan toimintaan. Lasten osallisuus nähdään toteutuvan silloin, kun heille on tarjolla mahdollisuuksia keskusteluun tärkeistä asioista, tehdä aloitteita omasta mielestä muutettavista asioista sekä osallistua päätöksen tekoon. Osallisuus on myös kokemuksellista, tunne siitä, että kuuluu johonkin, esimerkiksi yhteisöön. Yhteisössä lapsen osallisuutta voidaan edistää turvallisuuden, hyväksynnän, välittämisen ja yhteenkuuluvuuden kokemusten tarjoamisella.

Usein osallisuutta kuvataan erilaisin porras- ja tikapuumallein. Se kuitenkin rakentuu monista eri osista, joiden suhteet toisiinsa vaihtelevat ja niiden mukaan

voi muuttua myös lapsen ajatus osallisuudestaan. Osallisuuden rakennuspalikoita ovat mahdollisuus osallistua ja kieltäytyä, tiedonsaannin mahdollisuus, vaikuttaminen prosessiin, mahdollisuus ilmaista omia ajatuksiaan, tuen saanti omien mielipiteiden ilmaisemiseen ja mahdollisuuden tarjoaminen itsenäisiin päätöksiin. (THL 2019a.)

Lapsella tulee aina olla mahdollisuus päättää, osallistuuko hän vai onko osallistumatta. Tilanteissa, joissa osallistuminen on hankalaa tai mahdotonta, tulee miettiä millä tavoin lapsen osallisuus turvataan. Osallistumisesta kieltäytymisenkin on yksi osallisuuden muoto, jonka vuoksi tämän mahdollistaminen lapselle on tärkeää. Riittävä tiedon saaminen työskentelyn vaiheista, osallistuvista henkilöistä, omasta roolistaan sekä omista oikeuksistaan on tärkeää. Tiedot annetaan sellaisessa muodossa, jotta lapsi voi ne vastaanottaa ymmärrettävästi, mikä onkin haastavinta. Lapsilla tulee olla mahdollisuus vaikuttaa prosessiin. Vaikuttamisen keinoja voivat olla esimerkiksi pohdinta yhdessä käsiteltävistä asioista, osallistujista tai käsittelytavoista. (THL 2019a.)

Jokaisella lapsella tulee olla mahdollisuus itsensä ilmaisuun omalla tavallaan sekä äänellään. Lapsille tulee antaa tukea sekä apua omien mielipiteidensä selvittämiseen ja ilmaisemiseen. Usein asiat voivat lapselle olla liian monimutkaisia sekä vaikeasti hahmotettavia, minkä vuoksi avun ja tuen saanti on entistä tärkeämpää. Mahdollisuus tehdä itsenäisiä päätöksiä omaan elämäänsä liittyen on turvattava. Pienikin valinnanmahdollisuus kasvattaa osallisuutta. (THL 2019a.)

5.1 Lapsilähtöinen työskentely edellytyksenä lapsen todellistumiselle päihdepalveluissa

Lapsen tarpeiden, toiveiden ja kiinnostuksen kohteiden huomioiminen on lapsilähtöisyyttä. Lapsen näkeminen oman itsensä asiantuntijana ja aktiivisena toimijana tarkoittaa lapsilähtöistä työskentelytapaa. (Laitinen & Pohjola 2010, 7–18; Timonen & Kallio 2010, 6.) Päihdetyössä lapsilähtöisyys voidaan määritellä monella eri tavalla. Päihdetyön kontekstissa lapsilähtöisyyttä on muun muassa se, että vanhemman kanssa keskustellaan lapsesta sekä hänen ajatuksistaan myös silloin, kun lapsi itse ei ole paikalla. Kaikki toiminta, missä

vanhempien kanssa toimiessa lähtökohtana on lapsen hyvinvointi, on lapsilähtöisyyttä päihdetyössä. (Ritamies-Veijalainen & Kosonen 2010, 12.)

Lapsilähtöisyydeksi ei lueta siis pelkästään lapsen kanssa työskentelyä, vaan lapsilähtöisyyttä on myös näkökulman pysyminen lapsessa silloinkin, kun työtä tehdään vain vanhempien kanssa. Lapsilähtöisyyttä on myös se, että suunnittelemme ja rakennamme työskentelyämme lapsesta käsin. (Hyytinen 2007, 26; Möller 2005, 64–65.) Lapsen kuunteleminen häntä koskevissa asioissa on ensiarvoisen tärkeää ja olennaista on tarkastella tilanteen vaikutuksia lapsen kehitykselle. Jotta työntekijän on mahdollista havaita lapsen kehityksessä ilmeneviä kehityksen puutteita tai siihen vaikuttavia riskitekijöitä, on teoreettinen osaaminen ja ymmärrys lapsen kehityksestä oltava hallussa. (Järvinen ym. 2012, 26.)

Asioiden näkeminen lapsen näkökulmasta on usein haastavaa työskenneltäessä lasten kanssa. Lapsilähtöisessä työskentelyssä tarkoituksena ei ole sulkea vanhempia ulkopuolelle, vaan vanhemmille mahdollisesta tasavertainen mahdollisuus tuoda esiin omat näkemykset ja kokemukset lapsen arkielämästä. Lapsilähtöisessä työskentelyssä lasta tavataan henkilökohtaisesti, huomioiden lapsen erityisyys, ikä sekä kehitystaso. (Järvinen ym. 2012, 27.)

Yhtenä asiakkuusprosessin tavoitteena voidaan pitää sitä, että asiakkaana olevat lapset ovat tietoisia osallisuudestaan työskentelyyn. Heidän tulee tietää, mitä se käytännössä tarkoittaa. Lapsen tulee olla tietoinen myös asiakkuuden syystä. Lapsi on oman elämänsä asiantuntija ja omaa paljon tietoa sekä kokemuksia elämästään, joita ei kuitenkaan kukaan kysy suoraan lapselta. Kysymällä lapselta voidaan mahdollistaa osallisuuden kokemuksen lisäksi tunne siitä, että hän on tärkeä ja merkityksellinen. (Muukkonen 2013, 137–138.)

5.2 Lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessissa

Aikuiset monesti ajattelevat lapsen ymmärryksen olevan niin rajoittunutta, että heiltä täytyy piilottaa vanhempien päihderiippuvuus. Tämä ajattelutapa kuitenkin heikentää lapsen osallisuutta omaan elämäänsä, ympäristöään koskevaan päätöksentekoon sekä lapsen mielipiteiden ja näkemyksen huomioimista.

Lasta ei todellisuudessa voida auttaa toimivalla tavalla, jos he eivät pääse osalliseksi itseään ja elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. Pelkästään vanhempia kuulemalla lapsen kokemukset eivät tule ymmärretyiksi. (Itäpuisto 2008, 27–28.)

Vaikeissa elämäntilanteissa lapselle on erityisen tärkeää löytää aikuinen, joka on läsnä juuri häntä varten. Aikuinen, joka kuulee ja kuuntelee, ymmärtää, lohduttaa kun sitä tarvitaan eikä jätä yksin. Tuen ja vahvistuksen lisäksi lapsi tarvitsee toivoa ja luottamusta elämään. Mikäli lapsen on mahdollista jakaa huoliin samassa tilanteessa olevien kanssa, keventää se lapsen oloa ja näin ollen antaa tilaa lapsen omalle kehitykselle. Lapsi tarvitsee mahdollisuuden olla huolenpidon kohteena, keskusteluyhteyden luotettaviin ja turvallisiin aikuisiin sekä kokemuksen kuulluksi ja hyväksytyksi tulemisesta ainutlaatuisena yksilönä. (Holmberg 2003, 8; Mattila 2011, 51.)

Lapsella psyykkisten haavojen parantumiseen suurin vaikutus on ympäristön tuella. Ympäristön tarjotessa tukiverkkoa, joka kannattelee lasta silloin, kun hänen tai vanhempien voimavarat eivät riitä, kasvaa lapsen mahdollisuudet hyvään lapsuuteen huolimatta traumaattisista kokemuksista. Lapsen omat voimavarat sekä hänen luontainen kykynsä selviytyä vaikeista tilanteista on selviytymisen kannalta myös hyvin olennaista. Mahdollisimman varhain aloitetulla kattavalla tuella ja väliintulolla pystytään vähentämään riskitekijöitä ja kasvatamaan suojaavien tekijöiden määrää. Avun ja tuen antaminen suoraan lapselle sekä hänen kuulemisensa prosessissa auttaa estämään päihderiippuvuuden ylisukupolvisuutta, psyykkisiä ongelmia, rikollisuuteen ajautumista sekä syrjäytymistä. (Holmberg 2003, 9.)

Hurtig ja Laitinen (2000, 249–265) nostavat esiin, että mikäli perheen tilanteesta vaietaan, vaietaan tällöin myös lapsen kokemuksesta. He korostavat sitä, että tapahtumat sekä lapsen kokemus on nostettava olennaisesti osaksi työskentelyä. Hyytisen (2007, 126–127) mukaan lapsen kokemuksen näkeminen ja tunnistaminen kokonaisvaltaisesti edellyttää sekä lapsen selviytyvän puolen näkemistä ja kannustusta että rikotun puolen esiin saattamista sekä kannattelua. Jotta lapsen kokemus ei jää hänelle uhkaksi ja ahdistusta aiheuttavaksi, on tärkeää, että hän saa jakaa kokemuksensa jonkun kanssa.

Lapsilähtöinen työskentely on edellytys lapsen todellistumiselle päihdepalveluissa. Lapsi tulee pitää mielessä silloin, kun työskennellään vain vanhempien tai viranomaisten kesken. (Ilva & Roine 2010, 23.) Haasteena on löytää keino, kuinka saada lapsen näkökulma tarpeeksi esiin niissäkin tilanteissa (Launonen & Mansnerus 2005, 15). Työntekijöiden vastuulla on lapsinäkökulman huomioiminen ja se, että lapselle annetaan mahdollisuus toimia päihdekuntoutuksessa subjektiivisena toimijana (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus 2009, 23).

Työntekijöillä tulee olla tietoutta päihteistä, ymmärrystä riippuvuusilmiöstä sekä kykyä työskennellä lapsen kanssa, jotta he pystyvät auttamaan päihdeperheessä elänyttä lasta. Päihteiden varjossa kasvaneet lapset ovat hyvin herkkiä luottamuksen suhteen, koska monesti heidän luottamuksensa läheisiin aikuisiin on särkynyt. Luottamukseen tulleiden säröjen vuoksi lapsi voi olla varuillaan auttajienkin suhteen, säästyäkseen hylkäämiseltä ja laiminlyönneiltä. Työntekijälle lapsi usein tarjoaa nähtäväksi helpommin selviytyvän puolensa. Päihdeperheen lapsi testaa auttajaansa, kykeneekö hän tajuamaan kokemukseensa, ymmärtääkö hänen tunteitaan ja tarpeitaan. (Kujasalo & Nykänen 2005, 71–73.)

Lapsen todellistuminen päihdekuntoutusprosessissa tapahtuu toiminnan kautta vuorovaikutussuhteessa (Hyytinen 2007, 113–114). Hyväksynnän, välittämisen ja luottamuksen merkitys korostuu hyvän asiakassuhteen elementteinä (Särkelä 2001a, 31–41). Työntekijän tulee aidosti välittää lapsesta ja olla kiinnostunut hänen kokemuksistaan, jolloin aikaa myöten lapseen on mahdollista luoda luottamuksellinen suhde. Lapsen luottamus työntekijään usein syntyy vasta silloin kun vanhemmat luottavat työntekijään. Tämä voi johtua siitä, että lasta on aiemmin kielletty puhumasta perheen asioista ulkopuolisille. (Hyytinen 2007, 113–114.) Päihdeperheessä eläessään lapsi on usein kohdannut epäluotettavaa vanhemmuutta sekä ympäröivien ihmisten välinpitämättömyyttä ja leimaamista. Vanhempien sosiaalinen verkosto on voinut myös aiheuttaa lasta häiritsevää käytöstä tai jopa tunkeutua lapsen kotiin. (Itäpuisto 2005, 88–96.)

Korjaavien kokemusten sekä vanhemmuuden tuen tarjoaminen on erityisen tärkeää, koska päihdeperheen lasten kokemukset ovat usein rikkovia ja traumatisoivia. Lapsen kuntoutuminen on asioiden ja kokemusten läpi käyntiä

sekä niistä otteen saamista. Lapsi tuntee voivansa puhua kokemuksistaan vasta silloin, kun vanhemmat puhuvat, sillä lapsen tulee uskoa siihen, ettei puhuminen tuota riitaa ja turvattomuutta. (Hyytinen 2007, 26, 108–109.)

Usein lapset pyrkivät suojelemaan itseään traumaattisilta muistoilta piilottamalla niihin liittyvät tunteet. Helpointa on lähestyä vaikeita kokemuksia toiminnallisuuden kautta, esimerkiksi leikin. Toiminnallisuus auttaa lasta keskittymään ja luova tekeminen voi korvata sanoja, joiden löytäminen alle 10 -vuotiaalle voi olla vaikeaa. Leikki tuo tasa-arvoisuutta aikuisen ja lapsen välille, joka osaltaan auttaakin lasta avautumaan ja luottamaan. Luovan tekemisen on todettu vähentävän ahdistusta ja pelkoja sekä tarjoavan mahdollisuuden tarkastella kokemuksiaan kauempaa. (Holmberg 2003, 37, 41.)

Lapsen kuntoutuksen kannalta tärkeää on lisätä suojaavien tekijöiden määrää. Esimerkiksi itsetunnon tukeminen, tunnetaitojen harjoittaminen sekä uusien selviytymiskeinojen saaminen voivat vaikuttaa lapsen koko persoonallisuuteen. Tunnetaitojen harjoittaminen auttaa lasta käsittelemään, jakamaan sekä ymmärtämään kokemuksiaan ja erityisesti luomaan myönteisiä ihmissuhteita. Tunnetaitoja lapsi oppii myös sillä, kun hänen kokemuksiaan ja tunteitaan kuunnellaan ja hän saa osakseen empaattista suhtautumista. Omien selviytymiskeinojen lisääminen ja itsesuojelun opetteleminen auttaa palauttamaan turvallisuuden tunnetta ja uskoa omiin voimavaroihin sekä oikeuksiin. Näiden opettelu lisää myös varmuutta tulevaisuuteen. (Holmberg 2003, 38–44.)

Tukeminen myönteisemmän minäkäsityksen ja paremman itsetunnon saamiseksi on päihdeperheessä kasvaneelle lapselle tärkeää. Niillä on myönteinen vaikutus selviytymisprosessiin sekä myöhempien ongelmien ehkäisyyn. Itsetunnon kasvu vähentää häpeän ja syyllisyyden tunteita, joita usein päihdeperheessä eläneet tuntevat. (Holmberg 2003, 45–46.) Omanarvontunnon kehittämisen kannalta olennaista on, että lapsi saa kokemuksia siitä, että häntä arvostetaan (Mattila 2011, 91).

Harvoissa perhekuntoutusmuodoissa keskeisenä on lapsen näkökulma tai se, että lapsi itse olisi subjektina kuntoutuksessa. Tärkeää perheiden päihdekuntoutuksessa on tarkastella vanhempien päihdekäyttöä lapsen näkökulmasta.

(Hyytinen 2007, 17–24.) Lapsen ei siis tulisi olla kuntoutuksessa vain matkustajana, vaan osallistua kuntoutukseen tasavertaisena vanhemman rinnalla (Hyytinen 2007, 108–109). Lastensuojelulaki (13.4.2007/ 417) ja päihdehuoltoasetus (29.8.1986/653) nostavat esiin periaatteet, minkä mukaan lapsen tulisi olla jopa vanhempiaan tärkeämpi kuntoutuja.

Mainitsimme jo aiemmin lapsen subjektiuden merkityksen, joka tarkoittaa yleisimmin sitä, että henkilö on jonkin toiminnan subjekti ja hänellä on tarpeelliset toimintaedellytykset siinä toimimiseen. Lapsi on samanaikaisesti sekä osaava että vanhemmistaan riippuvainen, riippuen hänen kehitystasostaan. (Hyytinen 2007, 25.) Lasten selviytyminen on yhteydessä subjektiuteen. Selviytyminen edellyttää lapsen näkemistä aktiivisena ja merkityksiä luovana. (Itäpuisto 2005, 96–98.) Lapsen ajatus siitä, ettei hänen selviytymisensä ole riippuvainen vanhempien selviytymisestä, synnyttää kokemuksen subjektiudesta lapselle (Hyytinen 2007, 25).

Hyytinen (2007, 25) toteaa, että subjektiuden tukeminen on kuntoutuksessa nimenomaan lapsen eheytyksen ja voimaantumisen tukemista. Voimaantuminen puolestaan on voimavarojen kasvamista, joka tapahtuu aina vuorovaikutuksessa ympäristöön. Tukemalla voimaantumista tuetaan ominaisuuksia, joiden varassa lapsi voi hankalissakin olosuhteissa selviytyä. Lapsen kanssa työskenneltäessä täytyy varmistua siitä, että lapsi on aidosti subjekti, osallinen ja tasavertainen kuntoutuja.

Perhe ja sen kuntoutuminen on kokonaisuus, jossa kaikki tapahtumat vaikuttavat jokaiseen jäseneseen. Työntekijöiden tehtävä on auttaa vanhempia paneutumaan lapsen näkökulmaan, minkä myötä vanhemmat saattavat tutkia heille kipeitä ja vaikeintakin osaa elämästään. Tämä tutkimusmatka voi antaa heille työkaluja myös itsensä auttamiseen. Lapsen kokemusten näkyväksi tekeminen vanhemmille tarkoittaa sitä, että vanhemmille muodostuu ymmärrys lapsen elämästä kokonaisuudessaan. Lapsen luottamuksen rakentuminen vanhempiinsa voi jäädä heikoksi, jos lasta ei oteta osaksi kuntoutuksen kokonaisuutta. (Hyytinen 2007, 25, 126–127, 140–143.)

Lapselle tulisi tarjota mahdollisuus keskustella häntä painavista asioista ikätaso huomioon ottaen. Näitä asioita voivat olla esimerkiksi lapsen huoli vanhempiensa terveydestä, riidoista ja tappeluista, pelko perheväkivallasta, pettymys rikotuista lupauksista tai tunne siitä, ettei lapsi ole rakastettu. Lapsi voi tuntea päihteiden olevan itseään tärkeämpiä vanhemmille tai syyllistää itseään vanhempiensa ongelmista. Keskustelumahdollisuuden lisäksi on tärkeää tarjota lapselle tila levätä ja kerätä voimia sekä rakentaa rikkoutunutta elämäänsä. Lapsia tulee auttaa rakentamaan jäsentynyttä kuvaa kokemuksistaan ja elämästään, jolloin korjaavien kokemusten tarjoaminen mahdollistuu. (Hyytinen 2007, 109–110.)

Killenin (1991, 125–131) mukaan pääasia lapsen kanssa työskenneltäessä on, että henkilö omaa kyvyn ymmärtää lasta. Työntekijän tulisi kyetä eläytymään lapsen tilanteeseen ja kommunikoidaan hänen kanssaan hänelle ymmärrettävällä tavalla. Keskusteluissa lapsen kanssa on hyvä muistaa, että lapsi tietää mitä ympärillään tapahtuu. Työntekijän tulisi lieventää lapsen sisäistä kaaosta ja tehdä elämä hänelle ymmärrettävämmäksi ja ennustettavammaksi. Tärkeää on pyrkiä vähentämään myös puutteellisen hoivan aiheuttamia vastuun ja syyllisyyden tunteita. Lapsen näkyväksi tekemistä ei voi tarpeeksi korostaa ja lasta tulee myös auttaa suremaan. Lapselle tarjotaan työskentelyn turvin uusi ja erilainen kokemus vuorovaikutuksesta ja autetaan häntä tulemaan pystyväksi.

Lapsilla ei yleensä ole sanoja niille asioille, jotka he ovat ymmärtäneet vanhempiensa päihteidenkäytöstä. Kuntoutuksessa on tärkeää pyrkiä etsimään sekä sanoittamaan niitä tunteita, mitä vanhempien päihteiden käyttö on aiheuttanut. Lapset voivat myös pelätä sitä, mitä vanhemmille tapahtuu päihteiden käytön myötä tai mihin he itse päätyvät, joutuvatko he esimerkiksi lastenkotiin. Heillä ei ole käsitystä siitä, että olemassa on muitakin vaihtoehtoja. Vieraiden ja pelottavien asioiden ymmärtämiseen lapsi tarvitsee tukea ja apua. Tämän ymmärryksen syntyminen itsessään on kognitiivisesti korjaava kokemus. (Hyytinen 2007, 124–125.)

Kuntoutusympäristö toimii lapselle kiinnipitävänä ympäristönä. Lapsen kokemukset tulee kuulluksi sekä käsitellyksi ja lapsi saa mahdollisuuden kognitiivisiin, emotionaalisiin ja moraalisiin korjaaviin kokemuksiin. (Hyytinen 2007,

187.) Huolimatta perhekeskeisen ajattelumallin käytöstä päihdetyössä, voi lapsen näkökulman huomioiminen olla hankalaa, jos perheenjäsenet nähdään perheensä osana. Tämän tapahtuminen voidaan ehkäistä sillä, että ajatustapa muutetaan ja lapsi huomioidaan tietoisesti hänen omilla ehdoillaan. Näin huomioiduksi tulee lapsen oikeus tulla kuulluksi itsenään erillään vanhemmista. (Nousiainen 2001, 5–6.)

Päihdeperheille suunnatussa kuntoutuksessa haasteeksi nousee lapsen näkökulman huomioiminen ikätason mukaisesti. Vaikka perhekuntoutuksen aika on lyhyt vanhempien prosessissa, on se lapsen elämässä hyvin merkittävä jakso. Lapsen eheyttäminen on mahdollista tukemalla hänen subjektiivuttaan, omanarvontunnettaan sekä itsenäistä kehittymistään irrallaan vanhempiensa tilanteesta. Korjaavat kokemukset päihteettömästä arjesta, päihteettömien vanhempien kanssa, kasvattavat lapsen luottamusta tulevaisuuteen riippumatta siitä, kuinka hänen vanhempansa prosessista selviytyvät. Lapsen kuntouttamisessa tavoite on saavutettu, kun lapsi itse tuntee ja ajattelee tulleen autentiksi. (Hyytinen 2007, 74, 122.)

6 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

6.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia havainnoinnin ja haastatteluiden kautta, kuinka lasten osallisuus Mikkeli-yhteisön arjessa toteutuu. Opinnäytetyön edetessä päätimme kuitenkin luopua havainnoinnin tuottaman aineiston käytöstä tutkimuksessa. Tavoitteena oli tuottaa tietoa siitä, miten lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessiin toteutuu Mikkeli-yhteisössä sekä tunnistaa yhteisön toiminnan rakenteisiin liittyviä vahvuuksia ja kehittämistarpeita lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta.

Haimme opinnäytetyössä vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Kuinka varhaiskasvatusikäisten lasten osallisuus päihdekuntoutusprosessiin toteutuu Mikkeli-yhteisössä?

2) Mitkä ovat Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteisiin liittyvät vahvuudet ja kehittämistarpeet lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta?

6.2 Tutkimusmetodologia ja opinnäytetyöprosessin kulku

Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Opinnäytetyön tutkimusosuuden tekemiseksi tarvitsimme tietoa lasten osallisuuden toteutumisesta päihdekuntoutusprosessissa, minkä vuoksi päädyimme laadulliseen tutkimukseen. Laadullinen tutkimus soveltuu käytettäväksi erityisen hyvin silloin, kun tutkitaan esimerkiksi sosiaalisia ongelmia tai kehitetään yhteisön toimintaa. (Heikkilä 2014, 15–16; Vilkka 2005, 97.)

Kvalitatiivisen menetelmän yksi ominaisuus on, ettei sen avulla tehdyllä tutkimuksella etsitä totuuksia. Tutkimuksen aikana muodostuu tulkintoja, joiden avulla voidaan ilmentää tutkittavien ihmisten toiminnasta jotakin sellaista, mitä emme voi välittömästi muutoin havaita. Tutkimusmenetelmällä tuotetaan aineistoa, joka koostuu ihmisten omista kokemuksista ja käsityksistä, joista tutkijat voivat muodostaa tulkintoja, ratkaisten arvoituksia. Tulkinnalla tarkoitetaan sitä, että ilmenneet merkityssuhteet avataan ja luodaan kuvauksia tutkitavasta asiasta. (Vilkka 2005, 98.)

Tutkiessamme lasten osallisuutta, emme pyrkineet tekemään tilastollisia analyyseja, vaan olimme aidosti kiinnostuneita siitä, miten nämä lapset ja heidän vanhempansa ajattelevat, näkevät ja tuntevat omaa elämäänsä ja ympäristöään. Laadullinen tutkimus tehdään aina oikeassa aidossa ympäristössä ja tutkijat menevät ilmiön luokse. (Kananen 2008, 25.)

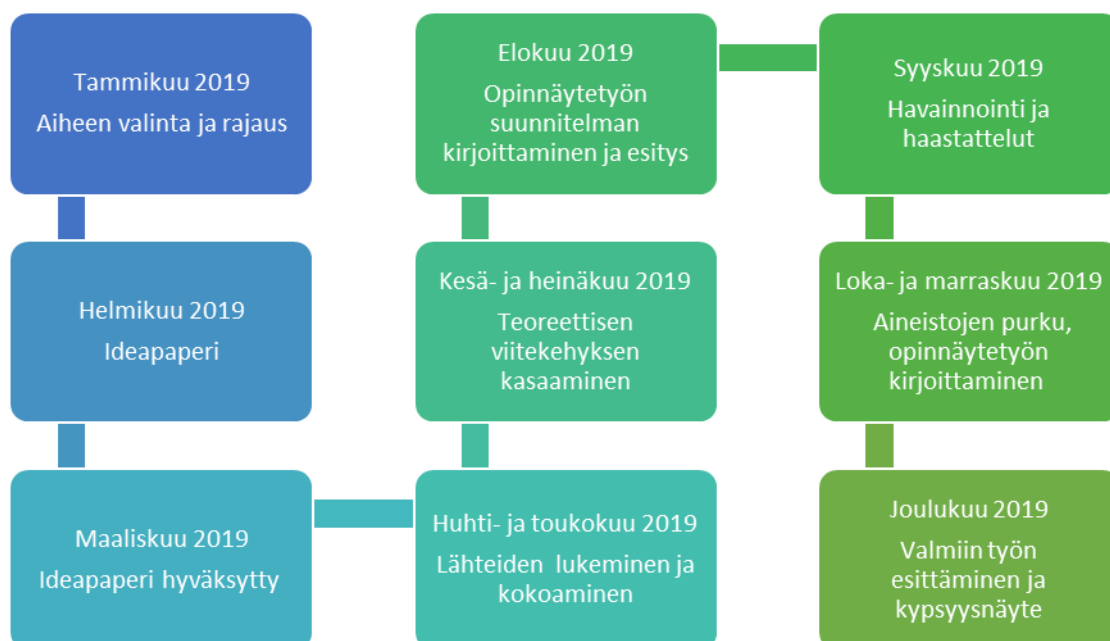
Opinnäytetyön tutkimusmetodiksi valikoitui teemahaastattelu. Koska tutkimuskohteenamme olivat niin asiakkaiden kokemukset kuin myös työntekijöiden näkemykset lapsen osallisuuden toteutumisesta päihdekuntoutusprosessissa, valitsimme menetelmäksi teemahaastattelun. Teemahaastattelun avulla saimme parhaiten sekä monipuolisimmin esiin haastateltavien näkemyksiä. Teemahaastattelu on hyvin yksilöllinen sekä vahvasti vuorovaikutuksellinen, mikä luo hyvät edellytykset kokemusten tarkastelemiseen. Teemahaastattelun etuna oli sen joustavuus ja mahdollisuus esittää tarkentavia kysymyksiä haastattelun aikana.

Haastatteluun valitut teemat nousivat tutkimuksen teoriapohjasta ja niiden avulla oli tarkoitus saada vastauksia tutkimuskysymyksiin. Teemahaastattelussa on määriteltynä tutkittavan aiheen kannalta keskeisimmät teemat, joiden kautta keskustelu haastattelussa etenee. Yksityiskohtaiset kysymykset ovat teemahaastattelusta jätetty pois kokonaan. Teemahaastattelun tavoitteena on, että vastaaja voi antaa oman kuvauksensa kaikista teemakysymyksistä. Haastattelijan tehtävänä onkin varmistaa, että haastateltava pysyy annetuissa teemoissa. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 48; Vilka 2005, 102–103.) Ennalta määriteltyjen teemojen avulla voidaan myös rajata aihetta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 71–77).

Teemahaastattelussa käsiteltävään ilmiöön liittyy aina vahvasti ihminen ja hänen toimintansa. Ennalta suunniteltujen teemojen avulla pyritään selvittämään ilmiötä ja saamaan siitä lisää tietoa. Haastattelusta saatujen vastausten avulla pyritään rakentamaan yksityiskohtainen kokonaiskuva ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 71–77.) Ihmisten erilaisten tulkintojen huomioon otto sekä haastateltavien antamat merkitykset ovatkin teemahaastattelun vahvuuksia (Hirsjärvi & Hurme 2011, 48).

Opinnäytetyöprosessi (kuva 1) alkoi tammikuussa 2019 ja helmikuussa ideapaperi oli valmis. Opinnäytetyön aiheen valintaan vaikutti henkilökohtainen kiinnostuksemme päihdetyöhön sekä halu erityisesti lapsen huomioimiseen ja näkökulman esiin nostamiseen työskenneltäessä päihdetyön kontekstissa. Aihetta pohtiessa toinen meistä oli menossa suorittamaan harjoittelua Mikkeli-yhteisöön ja olimme yhteisön johtajaan yhteydessä kysyäksimme heidän kiinnostustaan yhteistyökumppanuuteen. Kesä 2019 kului teoreettista viittekehystä muodostaessa ja elokuussa 2019 opinnäytetyömme suunnitelma oli valmis ja esitimme sen seminaarissa. Syys-lokakuussa 2019 suoritimme teemahaastattelut, käsitelimme aineistoa ja kirjoitimme opinnäytetyön tuloksia.

Kuva 1. Opinnäytetyöprosessin vaiheet

Opinnäytetyömme aikataulutusta sai muutamia viivästyksiä syksyllä, kun haastatteluiden aikatauluihin tuli muutoksia. Syksyn viivästyksiä lukuun ottamatta aikataulu on ollut sujuva ja työnjakomme selkeä sekä toimiva. Aikatauluttaminen konkreettisesti auttoi meitä pysymään sovituksessa ja välttymään suuremmilta itsestämme riippuvaisilta yllätyksiltä. Sovittu aikataulu edisti myös tavoitteemme saavuttamista eli valmiin opinnäytetyön esittelyä, joka siirtyi suunnitelmasta poiketen alkuvuoteen 2020.

6.3 Aineiston keruu ja analysointi

Haastatteluiden toteutus lähti liikkeelle tutkimusluvan saatuaamme. Haastatelimme kolmea perhekuntoutukseen osallistunutta vanhempaa sekä kahta Mikkelin yhteisön työntekijää. Alkuperäiseen suunnitelmaamme kuului haastatella myös kolmea yhteisön työntekijää, mutta heidän pyynnöstään haastateltavien lukumäärä jäi kahteen. Toimeksiantaja valitsi tutkimukseen osallistuvat työntekijät. Tutkimukseen osallistuneet vanhemmat olivat olleet Mikkelin yhteisön perhekuntoutuksessa eri aikoina vuosien 2016–2019 välillä. Kaikkien haastateltavien lapset olivat kuntoutuksen aikana varhaiskasvatukseen. Vanhempien haastatteluun valikoitumiseen liittyviä muita perusteita emme työssämme esitä säilyttääksemme haastateltavien anonymiteetin. Vanhemmille soitimme kysyäksemme halukkuutta tutkimukseen osallistumiseen sekä sopiaksemme haastatteluajat. Vanhempien haastattelut suoritettiin perheiden kotona ja työntekijät

haastateltiin yhteisön tiloissa. Kaikki haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluna.

Haastattelut toteutettiin syys-lokakuussa 2019. Aikaa haastatteluihin kului noin tunti per kerta. Olimme molemmat paikalla haastattelutilanteissa. Haastatteluiden aluksi pyysimme haastateltavia allekirjoittamaan suostumuksen (Liite 1) haastattelun nauhoittamista sekä toteuttamista varten. Kävimme suullisesti läpi haastattelun kulun, jotta haastattelutilanne olisi mahdollisimman selkeä haastateltavalle. Kerroimme haastateltaville myös mahdollisuudesta peruuttaa osallistuminen tutkimuksen missä vaiheessa tahansa ja painotimme anonymiteetin säilymistä.

Haastattelurungot muodostuivat tutkimusongelman ympärille. Haastattelukysymysten avulla haettiin vastauksia lasten osallisuuden toteutumiseen, osallisuutta vahvistaviin sekä osallisuutta heikentäviin tekijöihin. Kysymysten kautta pyrittiin saamaan tietoa Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteiden vahvuuksista sekä kehittämistarpeista lasten osallisuuden toteutumisen näkökulmasta. Kysymykset nousivat aiheen teoreettisesta viitekehyksestä ja siitä, mitä tutkittavasta ilmiöstä tiedetään ennestään.

Jokaiselle haastateltavalle haastattelun pääteemat olivat samat, mutta pieniä eroja kysymyksissä oli vanhemmille (Liite 2) ja työntekijöille (Liite 3) suunnatussa haastattelurungossa. Haastattelun lopuksi haastateltaville annettiin vapaa puheenvuoro, jolloin he saivat itse kertoa vielä asioita, joita emme mahdollisesti osanneet kysyä tai he halusivat ehdottomasti nostaa esiin. Kaikki haastattelut nauhoitettiin puhelimen äänitystoiminnolla helpottaaksemme aineiston käsittelyä. Noudatimme haastatteluiden sekä niissä saadun aineiston osalta salassapito- ja vaitiolovelvollisuuttamme. Haastattelun teemat olivat erillisellä lomakkeella, jota emme lähettäneet etukäteen haastateltaville. Katsoimme, että aihe on haastateltaville tuttu ja tulokset olisivat ainutlaatuisia ilman ennakkotietoa kysymyksistä.

Olimme päättäneet käyttää havainnointia toisena menetelmänä ja suoritimme kin sitä kahdella eri kerralla Mikkeli-yhteisössä. Havainnointikerrat jäivät alkuperäistä suunnitelmaa vähäisemmäksi, koska yhteisössä oli tutkimusprosessin

aikana vain yksi perhe, jonka kotiutuminen tapahtui omaan prosessiimme nähdessä liian aikaisin eikä uutta perhettä ennättänyt tulemaan. Pohdimme paljon havainnoinnin luotettavuutta ja lisäarvoa tutkimukselle aineiston vähäisyyden vuoksi. Toinen luotettavuutta heikentävä asia oli mielestämme se, että toinen meistä oli sillä hetkellä työharjoittelussa yhteisössä, mikä olisi hankaloittanut tilanteen objektiivista tarkastelua. Päädyimme luopumaan havainnointiaineiston käyttämisestä tutkimuksessa, sillä emme nähneet sen tarjoavan luotettavaa lisäarvoa tutkimuksellemme.

Aineiston keruun eli haastattelujen tekemisen jälkeen nauhoitetut haastattelut kuunneltiin ja kirjoitettiin auki eli litteroitiin. Litteroinnin jälkeen perehdyimme huolellisesti aineistoon lukemalla sitä useita kertoja. Litteroidusta aineistosta etsittiin tutkimuksen kannalta olennainen tieto ja koottiin ohjaavien teemojen eli haastattelun kysymysten alle pelkistetyt ilmaukset. Sisällönanalyysi sisältää aineiston keruun ja kerättyyn aineistoon tutustumisen. Aineisto litteroidaan sekä luetaan useita kertoja. Tarkoituksena on koodata sekä pelkistää aineisto. Näiden vaiheiden jälkeen aineistoa ensin ryhmitellään ja sitten yhdistellään samankaltaisia ilmaisuja alakategorioihin. Samankaltaiset alakategoriat puolestaan yhdistetään toisiinsa, jolloin muodostetaan yläkategorioita. Lopuksi yhdistetään yläkategoriat ja käsitteellistetään aineisto. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–113.)

Ryhmittelyssä eli klusteroinnissa aineisto käytiin läpi ja etsittiin samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Samaa asiaa tarkoittavat asiat ryhmiteltiin ja yhdistettiin omaksi luokaksi, ja nimettiin luokan sisältöä kuvaavalla nimekkeellä. Aineiston ryhmittelyssä yhdistettiin samankaltaiset ilmaisut samaan alakategoriaan. Alakategoriat yhdistettiin yläkategorioiksi ja aineisto käsitteellistettiin tutkimuskysymysten alle.

Noudatimme opinnäytetyössä abduktiivista sisällönanalyysia, jossa tulokset sekä teoria muodostetaan aineiston ja teoreettisen viitekehyksen perusteella, joka ohjaa tutkimuskysymysten muotoilua. Abduktiivisessa analyysissä aineiston analyysi ei suoranaisesti perustu teoriaan, mutta sen kytkennät siihen ovat havaittavissa. Aineiston löydöksiä tulkitaan ja niiden tulkintojen tueksi etsitään teoriasta yhtäläisyyksiä tukemaan ja vahvistamaan tulkintoja. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 91–120.)

7 TUTKIMUSTULOKSET

Tutkimus toteutettiin laadullisen tutkimusmenetelmän avulla, joten kuvaamme tässä osiossa tulokset sanallisesti sekä aineistosta kerätyillä sitaateilla. Tutkimuksessa kuvataan työntekijöiden näkemyksiä sekä vanhempien näkemyksiä ja kokemuksia lapsen osallisuuden toteutumisesta päihdekuntoutusprosessissa.

7.1 Osallisuus käsitteenä haastateltavien näkökulmasta

Haastattelujen alussa esitimme kysymyksen siitä, mitä haastateltavat ajattelevat lapsen osallisuuden olevan päihdekuntoutusprosessissa. Tärkeinä asioina osallisuuden näkökulmasta työntekijät nostivat esiin lapsen iän merkityksen sekä hänen kokonaisvaltaisen huomioimisensa. Lapsen iällä nähtiin olevan merkitystä siihen, kuinka merkityksellisessä roolissa osallisuuden toteutuminen on. Tärkeänä pidettiin, että lapsi saa olla lapsen roolissa, ilman vastuuta vanhempansa hoitamisesta. Kokonaisvaltaiseen lapsen huomioimiseen työntekijöiden näkökulmasta ajatellaan kuuluvan lapsen kuulemista sekä keskittymistä häneen vanhempansa rinnalla. Työntekijät pohtivat sitä, missä määrin lapsen on tarpeellista osallistua vanhemman päihdekuntoutusprosessiin?

En näe, että lapsen pitäisi osallistua erityisesti siihen äidin prosessiin (Työntekijä).

Lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessiin tarkoittaa vanhempien mielestä lapsen mahdollisuutta olla lapsi, kasvaa turvallisessa ja päihteettömässä ympäristössä saaden korjaavia kokemuksia. Vanhemmat nostavat osallisuuden kannalta tärkeäksi työntekijöiden roolin lasten ja heidän toiveidensa kuulemisessa sekä vanhemmuuden harjoittelun tuetussa ympäristössä, mikä mahdollistaa läsnäolon toteutumisen vanhemman ja lapsen välillä.

7.2 Lapsen osallisuutta tukevat tekijät Mikkeli-yhteisössä

Työntekijöiden haastatteluiden vastauksissa osallisuuden toteutumista tukevin tekijöinä nousi esiin monia eri osa-alueisiin liittyviä tekijöitä. Mikkeli-yhteis-

sössä lapsi huomioidaan kokonaisvaltaisesti sekä lapsen tasoisesti ja vanhempien eheytymistä pidetään olennaisena lapsen osallisuuden toteutumisessa. Työntekijät ovat vahvasti sitä mieltä, että lapsen kuulluksi tuleminen mahdollistuu parhaiten, kun ympärillä on ehjiä aikuisia ja lapsi saa olla lapsen roolissa. Työntekijät pitävät tärkeänä lapsen empaattista kuulemistä sekä yksin että vanhemman kanssa yhdessä. Mikkeli-yhteisössä lapsi saa näkyä sekä kuulua ja turvallisen arjen merkitys lapsen kuntoutumiselle on keskeinen. Työntekijät korostavat normaalin arjen harjoittelun mahdollistumista, missä painottuu hyväksyntä, kuuleminen sekä leikki.

Lapset on kerrankin paikassa, jossa kaikki aikuiset on selvinpäin (Työntekijä).

Vanhemmat pitävät tärkeänä lapsen kohtaamista ja luottamuksellisen suhteen rakentamista osallisuuden toteutumisen kannalta. Luottamuksen rakentumista tukee vanhempien mielestä lapsen tasolla työskentely. Lapsen osallisuutta tukevana tekijänä vanhemmat nostivat perhepäivien ja perhetyön merkityksen keskeiseen asemaan.

Ei istuta siel pöydän takana vaan kohdataan niitä lapsia (Vanhempi).

7.2.1 Vanhemmuuden tukeminen

Mikkeli-yhteisössä pyritään vanhemmuuden tukemisen avulla vahvistamaan lapsen osallisuuden toteutumista monin eri tavoin. Vanhemmuutta tuetaan arjen askareiden, vanhempainryhmien ja kohtaamisten kautta. Työntekijät toimivat tarpeen tullen esimerkkinä sekä antavat aktiivisesti palautetta vanhemmille. Työntekijät ajattelevat lapsen ja vanhemman välisen suhteen eheyttämisen olevan merkityksellistä osallisuuden toteutumisen kannalta. Suhteen säröjen korjaamisella pyritään siihen, että lapsi olisi tasavertaisempi kuntoutuja vanhempansa rinnalla ja eheytyisi.

On tärkeätä, et sitä saatais kuntoon ja sitä luottamusta niiden välille rakennettua (Työntekijä).

Vanhempien haastattelut osoittavat, että tukea vanhemmuuteen oli saatavilla erityisesti sitä itse pyytäessä. Mikkeli-yhteisössä vanhemmuutta harjoiteltiin

erilaisten kirjallisten ja suullisten tehtävien sekä arjen kautta, samalla läsnä olemisen taitoa vahvistaen. Vanhemmat saivat kuntoutusprosessin aikana opastusta ja ohjausta riittävästi vanhemmuuden haasteisiin. Haastateltavien kokemukset vanhempien ja työntekijöiden välisestä yhteistyöstä olivat erilaisia. Osa kuvasi yhteistyötä saumattomaksi, kun taas osassa haastatteluita toive toimivammasta ja informatiivisemmasta yhteistyöstä nousi vahvasti esiin.

Parasta oli just ne ohjeet ja opit mitä tuli siltä ohjaajalta, ne oli hyviä (Vanhempi).

Vanhemmat nostivat työntekijöiltä saadun palautteen yhdeksi tärkeäksi osallisuutta edistäväksi tekijäksi. Palautteen koettiin lisäävän vuorovaikutuksellisuutta, tukevan vanhemmuutta sekä tuovan lasta näkyväksi. Positiivinen ja kehittävä palaute olivat tasapainossa. Tasapaino palautteiden välillä koettiin tärkeänä, koska liika negatiivinen palaute tuntui syyllistävältä vanhemmuuden näkökulmasta.

7.2.2 Kuntoutuksen suunnittelu ja arviointi

Työntekijät kertovat, että Mikkeli-yhteisössä lapsen osallisuus huomioidaan kuntoutuksen suunnittelussa ja heille laaditaan omat kuntoutussuunnitelmat. Lapsen ajatukset dokumentoidaan erillisinä nykyiseen tietojärjestelmään, mikä vahvistaa osallisuuden toteutumista. Lapset huomioidaan yhteisen toiminnan suunnittelussa työntekijöiden mukaan niin, että lapsen osallisuus toimintaan mahdollistuu. Osa vanhemmista nosti haastatteluissa esiin päinvastaisia kokemuksia kuntoutuksen sekä yhteisen toiminnan suunnittelusta, mikä luo ristiriitaa. Näiden eroavien kokemusten osalta esiin nousi, ettei lasten toiveita huomioitu riittäväällä tasolla yhteisen toiminnan suunnittelussa, vaikka niitä kuunneltiin. Myös osallisuuden toteutumisen osalta vastauksissa ilmeni ristiriitaa, sillä joissain vanhempien haastatteluissa nousi esiin toive mahdollisuudesta osallistua suunnitteluun sen sijaan, että päätökset tehdään puolesta.

Mä oisin toivonu sitä, et oltais lasten kanssa oltu yhdessä suunnittelemassa niitä eikä niin et me ootettiin lasten kanssa muualla oottamassa, et mitä ne päättää. (Vanhempi).

Työntekijät korostavat, että heidän tarjoamassa päihdekuntoutuksessa on pyritty löytämään tasapaino perhe- sekä yksilökuntoutuksen välille. Tavoitteena on, että koko perheen kuntoutuessa, myös yksilöt perheen sisällä kuntoutuvat.

Se, että on järjestettynä aikaa erikseen vanhemmille toipua ja sitten lapsille olevaa aikaa. Perhe kuntoutuu ja yksilöt sen sisällä. (Työntekijä.)

7.2.3 Päivähoito ja perhepäivät

Perhepäivien ja päivähoiton merkitys nousi sekä työntekijöiden että vanhempien haastatteluissa vahvasti esiin osallisuutta tukevana. Vanhemmat ajattelivat päivähoiton tukevan lapsen osallisuuden toteutumista sekä heidän omaa kuntoutumistaan. Vanhemmat nostivat esiin päivähoiton merkityksen myös lapsen kokemusten huomioimisessa sekä pelkojen ja tunteiden käsittelyssä. Tiedonkulkua päivähoidon ja vanhempien välillä pidettiin tärkeänä, joskin kokemukset toimivuudesta olivat erilaisia haastateltavien välillä. Osa haastatelluista vanhemmista kertoi tiedonkulun olleen riittämätöntä ja vähäistä, mutta osa taas kuvasi yhteistyön olleen sujuvaa ja saumatonta.

Nyt ne sai olla aitoja lapsia muiden lasten kanssa. Mä pidän sitä hyvin tärkeänä. (Vanhempi.)

Lasten osallisuutta päihdekuntoutusprosessiin tuetaan työntekijöiden mielestä parhaiten perhepäivien sekä päivähoiton kautta. Perhepäivän merkitys on suuri, koska tällöin lapsen osallisuus on konkreettista, välillisen osallisuuden sijaan. Päivähoito puolestaan mahdollistaa lapselle yksilöaikaa turvallisen aikuisen kanssa, jolle kertoa tunteistaan, tarpeistaan ja toiveistaan. Ympäristön huomioiminen lasten kanssa työskenneltäessä nousi vahvasti esiin työntekijöiden haastatteluissa.

7.2.4 Lapsi osana yhteisöä

Työntekijöiden pohtiessa yhteisön merkitystä, herätti se heissä ristiriitaisia ajatuksia. Toimiessaan yhteisö tukee vahvasti lapsen osallisuuden toteutumista, mutta se riippuu paljon sen hetkisestä yhteisöstä. Yhteisössä voi olla jäseniä,

jitka ajattelevat lapset lähinnä rasitteena, minkä vuoksi myös osallisuuden toteutuminen heikentyy. Pääosin lapset kuitenkin huomioitiin hyvin ja tasavertaisena osana yhteisöä.

Hirveesti se riippuu yhteisöstä, välillä se on rasite (Työntekijä).

Samanlaiset ajatukset lapsen osallisuudesta yhteisöön välittyivät myös vanhempien haastatteluista. Yhteistä haastateltavien kesken oli tunne yhteisön lämpimästä vastaanotosta kuntoutuksen alkaessa. Osa haastateltavista oli sitä mieltä, että lapsi oli koko kuntoutuksen ajan osa yhteisöä, kun taas osa koki osallisuuden yhteisöön heikentyvän matkan varrella. Yhtenä heikentymisen syynä pidettiin yksilö- ja perhekuntoutuksen erillisyyttä, joka johti pahimmillaan ulkopuolisuuden tunteeseen.

7.3 Lapsen osallisuutta heikentävät tekijät Mikkeli-yhteisössä

Keskusteltaessa työntekijöiden kanssa osallisuutta heikentävistä tekijöistä, nousi esiin monenlaisia ajatuksia. Haastateltavat nostivat esiin terapeutin otteen puuttumisen työskentelyssä osallisuutta heikentävänä tekijänä. Terapeutin otteen puutteen nähdään vaikuttavan lapsen mahdollisuuteen saada kuntoutuksen aikana korjaavia kokemuksia. Vanhempien päihteiden käytöstä seuranneiden lasten kokemusten huomioimattomuus työskentelyssä nousi haastatteluissa vahvasti esiin.

Myös vanhemmat toivat esiin lasten kokemusten vähäisen huomioimisen kuntoutuksen aikana. Vanhemmat toivoivat lasten kokemusmaailman huomiointia vahvemmin ja he pohtivatkin sitä, onko esimerkiksi menetelmien vähyydellä vaikutusta lasten kokemusten käsittelemättömyyteen.

Lapsilla pitäis olla mahdollisuus käydä niitä kokemuksia läpi siellä (Vanhempi).

Osa vanhemmista nosti esiin osallisuutta heikentävänä tekijänä lähiyhteisön huomioimattomuuden. Tämä korostui erityisesti tilanteissa, missä vain toinen perheen vanhemmista osallistui päihdekuntoutukseen. Perheen kokonaisvaltaisen tilanteen kartoittaminen jäi tekemättä ja yhteinen työskentely kuntoutuksen aikana ei toteutunut.

Kukaan ei ees kysyny multa et onks isä raitis. Aattele et palataan hoidosta ja isä käyttääkin alkoholia. (Vanhempi.)

7.3.1 Tasavertaisen kuntoutumisen ja yhteisön tuen puutteet

Toinen työntekijöistä toi esiin ajatuksen siitä, että lapsen ei pitäisi erityisesti olla osallinen vanhemman päihdekuntoutusprosessiin. Mikkeli-yhteisössä työntekijöiden ajatukset lapsen tasavertaisena kuntoutujana olemisesta eriaivat. Osa ajattelee lapsen olevan tasavertaisessa asemassa ja osa ajattelee siinä olevan kehittämistä. Painopiste on enemmän turvallisen, päihteettömän ja säännöllisen arjen tarjoamisessa, jonka ajatellaan toimivan kuntouttavana toimintana lapselle. Tällä hetkellä Mikkeli-yhteisössä lapsen osallisuuden toteutuminen on pääsääntöisesti vanhemman vastuulla.

Ehkä lapsi ei oo ihan tasavertainen kuntoutuja (Työntekijä).

Myös vanhempien haastatteluissa tulee selkeästi esiin heidän kokemuksensa siitä, ettei lasta pidetä Mikkeli-yhteisössä tällä hetkellä yhtä tärkeänä kuntoutujana, kuin heitä itseään. Kaikissa haastatteluissa kuvastuu selkeästi se, että myös perhekuntoutuksessa vanhemman riippuvuus on vahvasti keskiössä. Vanhempien kokemukset puhuvat puolestaan siitä, että lapsen näkökulman huomioiminen jää varsin ohueksi.

Painottu kumminkin siihen omaan kuntoutumiseen (Vanhempi).

Hyytisen (2007, 108) mukaan lapsen kuntoutumisen kannalta on tärkeää, että lapsi nähdään tasavertaisena kuntoutujana vanhempansa rinnalla. Vähintään yhtä tärkeää on lasten yksilöllinen ja ikätasoinen huomioiminen. Vanhemmat toivat haastatteluissaan esiin, ettei lapsia aina kohdattu yksilöllisesti ja kuri yhteisön arjessa tuntui ikätasoon nähden liian tiukalta ja vaativalta.

Työntekijät kertoivat haastatteluissaan siitä, että vaikka yhteisö toimii useimmiten tukena, on ollut myös tilanteita, joissa yksilökuntoutujat ovat ajatelleet lapset rasitteena yhteisölle. Tätä tukivat myös vanhempien kokemukset siitä, miten lapset miellettiin osana yhteisöä. Osa vanhemmista tunsu kuntoutuksen

aikana ulkopuolisuuden tunnetta. He kertoivat tämän johtuvan osaksi siitä, ettei yksilökuntoutukseen osallistuvilla ole ehkä riittävää tietoisuutta perhekuntoutuksen toimintatavoista ja eroavaisuuksista.

Tuntui et ei oltu osa yhteisöä (Vanhempi).

7.3.2 Työntekijäkohtaiset eroavaisuudet ja resurssien puute

Sekä vanhemmat että työntekijät nostivat esiin työntekijäkohtaiset erot suhteessa lasten kanssa työskentelyyn. Työntekijöillä löytyy taitoa aitoon kohtaamiseen, mutta kiinnostus perheen ja lapsen kanssa työskentelyyn vaihtelee työntekijöiden välillä suuresti. Mikkeli-yhteisössä on ollut viime aikoina suurta vaihtuvuutta perhekuntoutuksen työntekijöissä, joka voi osaltaan heikentää pidempijänteisen työskentelyn muodostumista ja näyttäytyä vanhemmille työntekijän kiinnostuksen puutteena.

Toisia kiinnosti ja toisia ei. Joillekin ne oli vaan riesana. (Vanhempi.)

Vanhemmilla oli erilaisia ajatuksia lasten toiveiden, tarpeiden ja ajatusten huomioimisessa, mutta kaikki olivat yhtä mieltä siitä, että se on vahvasti riippuvainen työntekijästä. Lapsen toiveita kyseltiin aktiivisesti, mutta usein ne joko hukkuivat matkalla tai niitä ei ollut mahdollista toteuttaa lupauksista huolimatta.

Mikkeli-yhteisön perhekuntoutuksessa työskentelee tällä hetkellä yksi työntekijä, mikä koettiin työntekijöiden näkökulmasta haasteelliseksi. Esiin nousi toive siitä, että vastuuta perhetyöstä voisi jakaa ja perhekuntoutukseen olisi mahdollista kohdentaa nykyistä enemmän työntekijäresursseja.

Tarviis enemmän porukkaa tekemään, onhan se vastuukin yhdelle aika suuri (Työntekijä).

Vanhemmat korostivat haastatteluissaan ammattitaitoisen työntekijän merkitystä. Osa vanhemmista tunnisti perhetyön työntekijäresurssien vähäisyyden vaikuttavan kuntoutumiseensa. Haastatteluissa nousi esiin tilanteita, joissa

vanhempi oli tuntenut joutuvansa kantamaan liikaa vastuuta omien lastensa lisäksi myös muiden kuntoutujien lapsista sekä muista kuntoutujista.

Työntekijämme kun oli poissa ni eihän siellä silloin tapahtunu yhtään mitään (Vanhempi).

7.3.3 Lasten osallistumattomuus kuntoutuksen toimintoihin

Työntekijät kertoivat, että Mikkeli-yhteisössä lapset eivät osallistu yhteisön päivittäisiin kokouksiin. Vallalla on ajatus, ettei lasten tarvitse vielä ymmärtää "ai-kuisten asioita" ja kokousten vaatima paikallaan istuminen koettiin hankaloittavan lapsen osallistumista. Myös vanhemmat toivat esiin haastatteluissaan lasten osallistumattomuuden yhteisön eri kokouksiin sekä ryhmiin. Tiedonkulku lasten asioissa nähtiin ajoittain riittämättömäksi henkilökunnan ja vanhempien välillä.

Ei lapsen tehtävä ole istua ja kuulla asioita, joista se ei ymmärrä. Lasten ei tarvitse vielä ymmärtää. (Työntekijä.)

Sekä työntekijät että vanhemmat kertoivat haastatteluissa, että lapset eivät osallistu Mikkeli-yhteisössä kuntoutuksen suunnitteluun eikä arviointiin. Vanhemmat esittivät toiveen siitä, että lapsi voisi olla nykyistä enemmän osallinen niin kuntoutuksen suunnitteluun, kun arviointiin. Arviointia ei toteutettu lasten kanssa yhdessä, vaan se tapahtui työntekijän taholta loppuyhteenvetodon muodossa.

Ei päivähoidossakaan ollut sellaista tietynlaista ammattitaitoa lasten kautta sitä aatella (Vanhempi).

Työntekijät miettivät Mikkeli-yhteisössä lapsille järjestettävän päivähoidon eristävyyttä, kun puhutaan lasten osallisuuden toteutumisesta. Mikkeli-yhteisössä ei ole lapsille tällä hetkellä mahdollisuutta vertaistukiin tai ryhmiin. Lapsen välillinen osallisuus toteutuu esimerkiksi vanhempainryhmissä sekä yksilökusteluissa, mutta asioiden käsitteleminen niissä tapahtuu kuitenkin enemmän vanhemman näkökulmasta.

7.3.4 Lapsen heikko ymmärrys päihdekuntoutusprosessista

Mikkeli-yhteisössä päihdeongelmasta ei keskustella yhdessä koko perheen kanssa, vaan lapsi jää keskustelun ulkopuolelle. Käytäntönä ei tällä hetkellä ole se, että lapsen kanssa tai lapsen kuullen käytäisiin keskustelua siitä, missä ollaan ja miksi.

Muistan yhdenkin tapauksen, että oltiin niin kun lomakodissa, että ei kerrottu suoranaisesti sitä missä ollaan. Sen perheen kohdalla itse hyväksyin sen et en mie päätä vanhemman puolesta sitä. (Työntekijä.)

Kertominen tilanteesta jää Mikkeli-yhteisössä vanhemman vastuulle ja lapsi saattaa ajatella jopa olevansa lomamatkalla. Työntekijän rooli sekä tuki tilanteessa on vähäistä, koska yhteisössä asioiden yhteinen käsittely koko perheenä ei ole käytäntönä juurikaan. Työntekijät painottavat vanhemman vastuuta ja näkevät, ettei erityisesti pienten lasten tarvitse kaikkea ymmärtää.

Se vastuu jäi mulle ja mä en tehnyt sitä. mä vaan sanoin et ollaan leirillä. Sit mä aattelin et me ollaan leirillä mis on lääkkeitä ja hoetaan vittua. (Vanhempi.)

7.4 Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteisiin liittyvät vahvuudet ja kehittämistarpeet.

Mikkeli-yhteisön perhekuntoutuksen toiminta pohjautuu ajatukselle siitä, että lapsen kuntoutus toteutuu parhaiten vanhempien eheytyessä kokonaiseksi. Työntekijät näkevät lapsen tulevan parhaiten kuulluksi ehjien aikuisten ympäröimänä. Toiminnan vahvuutena nähdään lapsille järjestettävä säännöllinen päivähoito, millä varmistetaan vanhemman mahdollisuus omaan toipumiseen. Päivähoidon tilat ovat Mikkeli-yhteisössä toimivat sekä hyvät ja mahdollistavat monipuoliset puitteet lapsen ominaiselle toiminnalle. Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenne mahdollistaa lapselle myös säännöllisen arjen toteutumisen. Lapselle mahdollistuu oleminen lapsen roolissa, vailla vanhemman päihderiippuvuuden usein mukanaan tuomaa vastuuta vanhemmastaan.

Myös vanhemmat nostivat esiin erityisesti päivähoidon toiminnan vahvuutena. Lapsen osallisuuden toteutumista tukee normaalin arjen kaltaiset puitteet sekä

yhteisön yksinkertaiset ja selkeät säännöt. Yhtenä toiminnan vahvuutena vanhemmat pitivät lasten iltahoitoa, jolla mahdollistettiin heidän pääsynsä kuntoutumista tukeviin itsehoitoryhmiin. Tärkeänä pidettiin myös osana Mikkeli-yhteisön perhekuntoutusta kerran viikossa toteutettavat perhepäivät, joiden merkitys korostui sekä työntekijöiden että vanhempien haastatteluissa. Vanhemmat pitivät tärkeänä Mikkeli-yhteisön toimintatapaa aloittaa perhetyö heti kuntoutuksen alkaessa. Mietittäessä lapsen osallisuuden toteutumista toiminnan rakenteiden näkökulmasta, nousivat muun muassa yhteiset retket tämän kannalta merkityksellisiksi.

Tärkeintä on se, että ne viettää sitä aikaa yhdessä, eikä se että se vanhempi saa vaan sitä omaa aikaa niihin ryhmiin ja tehtäviin (Työntekijä).

Mikkeli-yhteisössä on hyvin moniammatillinen työyhteisö, jossa hyödynnetään myös kokemusasiantuntijuutta. Yhteisössä työskentelee muun muassa sairaanhoitajia, sosionomeja sekä myös itse riippuvuudesta toipuneita tai Mikkeli-yhteisön kuntoutuksen itse läpikäyneitä. Työntekijöillä on taito kohdata lapsia sekä olla vahvasti läsnä ja toiminnassa hyödynnetään luovuutta monin eri tavoin. Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteet mahdollistavat työntekijöiden mielestä lapsen ikätasoisien huomioimisen.

Vaikka mulla olis kymmenen menetelmää mutta en kohta, niin se on ihan sama. Kaikista eniten se korostuu varmaan just lasten kohdalla. (Työntekijä.)

Vanhemmilta tuli hyvää palautetta työntekijöiden taidosta kohdata lapsia ja työskennellä heidän tasollaan. Liikunnallisuuden koettiin tukevan osallisuuden toteutumista lapsen kanssa työskennellessä, sen ollessa lapselle luontainen tapa toimia. Toiminnallisuus on yleisesti lasten kanssa työskentelyssä todettu olevan puheen rinnalla toimiva toimintatapa.

Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteiden vahvuutena pidetään käytössä olevia tietojärjestelmiä, jotka mahdollistavat lapsen tuottaman tiedon dokumentoinnin omakseen, eikä pelkästään osana vanhemman asiakaskertomuksia. Työntekijöiden haastatteluiden kautta välittyi myös vahva kiinnostus ja halu kehittää yhteisön perhekuntoutusta.

Perhetyö on meillä kehityksen kohteena ehdottomasti (Työntekijä).

Yhteisöltä saatua tukea ja apua pidettiin myös lapsen osallisuuden toteutumisesta vahvistavana tekijänä. Yhteisön ottaessa lapset lämpimästi vastaan ja jakaessa vastuuta vanhempien kanssa lasten hoidosta, lisäsi se lapsen osallisuutta yhteisöön.

Lasten eessä mä murrein. Yhteisö otti lapset huomaansa ja sain kerätä voimia. (Vanhempi.)

Mikkeli-yhteisössä tarjotaan tukea vanhemmuuteen monipuolisesti. Tarjolla on esimerkiksi erilaisia vanhemmuus -teemaan liittyviä tehtäviä sekä vanhempainryhmiä. Vanhemmuuden tukemisen nähdään vahvistavan lapsen välillisen osallisuuden toteutumista.

Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteisiin liittyvinä kehittämistarpeina työntekijät nostivat esiin muun muassa perhekuntoutuksen sisällöllisiä asioita, työskentelytapoihin ja menetelmällisyyteen liittyviä puutteita sekä seikkoja, jotka eivät ole suoranaisesti yhteisön toiminnasta riippuvaisia. Ikätasoisien seuran merkitys lapsille tiedostetaan Mikkeli-yhteisössä, mutta työntekijät tuovat esiin pohdinnoissaan nykyisen lapsiperheiden vähyyden kuntoutuksessaan.

Perheiden vähyydellä on vaikutusta myös siihen, ettei toiminnassa ole mahdollista toteuttaa lapsille kuntoutumisen näkökulmasta tärkeää vertaistukea tai omia ryhmiä. Mikkeli-yhteisö ei myöskään itse pysty vaikuttamaan perhekuntoutusjaksojen lyhyteen, mikä heikentää koko perheen kokonaisvaltaisen kuntoutumisen toteutumista sekä haastaa siten myös lapsen osallisuuden toteutumisen huomioimista.

Lasten kanssa työskentelyyn kaivattiin uusia työskentelytapoja sekä menetelmiä, jotka koettiin puutteellisiksi tällä hetkellä. Henkilökunta toi esiin tarpeen lisäkoulutuksesta. Koulutuksen sekä uusien toimintatapojen kautta voitaisiin muuttaa myös tämän hetkistä käytäntöä lapsen huomioimattomuudesta tilanteessa, jossa keskustellaan vanhemman päihdeongelmasta. Vanhemmat kaipaavat työntekijöiltä vahvempaa tukea asioista keskustelemiseen. Kuntoutuksen suunnittelu toteutuu vanhempien osalta hyvin ja arviointi on laaja-alaista,

mutta lapsen osallisuus näissä toiminnossa ei nykyisellään vanhempien mielestä toteudu, lapsi on ikään kuin matkustajana mukana.

Ajattelisin että niitä menetelmiä vois lapsien kanssa olla enemmän käytössä (Työntekijä).

Sekä vanhemmat että työntekijät nostivat esiin perhetyön määrän sekä tämän hetkisen laadun kehittämistarpeena. Myös työntekijöiden tiuha vaihtuvuus sekä perhetyötä tekevän henkilökunnan vähyyttä perhekuntoutuksessa pidettiin laatua heikentävänä. Perhetyölle kaivataan kattavampaa, koko työyhteisön tukea. Tällä hetkellä työyhteisön arjessa näkyy selkeästi työntekijäkohtaiset erot kiinnostuksessa perhekuntoutusta kohtaan.

Perhekuntoutuksessa pitäis olla useampi joka osais homman ja ois oikeesti kiinnostunu asiasta (Vanhempi).

Perhekuntoutuksen toteutuminen kulminoituu pääosin perhepäiviin, joita pidettiin voimaannuttavina. Tästä huolimatta haastatteluissa nousi esiin perhepäivien nykyisen toteutuksen riittämättömyys ja niitä kaivataankin enemmän. Osallisuutta heikentävinä tekijöinä toiminnan rakenteissa vanhemmat näkivät perheen osallistumattomuuden perhepäivien sisällön suunnitteluun sekä lapsille annettujen lupauksen rikkomisen työntekijöiden tahoilta. Vanhempien kokemusten mukaan lasten toiveita perhepäivien sisältöihin otettiin vastaan, mutta päätökset päivien sisällöstä tehtiin kuitenkin henkilökunnan kesken ”suljettujen ovien” takana. Erityisen ikävänä vanhemmat pitivät tilanteita, joissa lapsille luvattua toimintaa ei oltu lupauksista huolimatta toteutettu.

Toiveita kyl kuunneltiin mut ne hukku matkalla (Vanhempi).

Vanhempien esiin nostama tietoisuuden puute yksilö- ja perhekuntoutuksen eroavaisuuksista aiheutti osalle vanhemmista kokemuksen yhteisön tuen puuttumisesta. Voimavaroja kuluttavana pidettiin mietintää muun yhteisön suhtautumisesta lapsiin. Vanhemmat toivoivat perhekuntoutuksen ja yksilökuntoutuksen yhteen hitsautuvuutta.

Yksilökuntoutuksen ja perhekuntoutuksen pitäis olla tasavertaisempia tai niinku hitsautua yhteen (Vanhempi).

Vanhemmat toivat haastatteluissa esiin toiveen kehittää lapsen roolia tasavertaisena kuntoutujana vanhempansa rinnalla. Vanhemmat näkevät, että lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessiin toteutuisi paremmin, mikäli heillä olisi mahdollisuus osallistua yhteisön yhteisiin toimintoihin, kuten esimerkiksi yhteisökokouksiin.

Ei puhuttu siitä miten lapset voi tai mitä niille kuuluu (Vanhempi).

Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteet eivät haastatteluiden mukaan mahdollista nykyisellään lapsen yksilöllisten tarpeiden ja kokemusten huomioimista riittävällä tasolla. Tiedonkulun haasteet vanhemman ja työntekijän välillä haastavat vanhempien mielestä lasten osallisuuden toteutumista. Haastatteluissa nousi esiin yhteisten toimintojen ja tilojen toimimattomuus lasten näkökulmasta. Vanhemmat kehittäisivät yhteisiä tiloja lapsiystävällisemmiksi. Vanhemmat kaipaavat perheille suunnattua ohjattua toimintaa myös iltoihin sekä viikonloppuihin.

Odotusaulassa ois monta tilannetta ehkäisty, kun ois huomioitu perheet, kun siin ei ollut, kun yks auto ja kaks kirjaa (Vanhempi).

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, kuinka varhaiskasvatusikäisten lasten osallisuus päihdekuntoutusprosessiin toteutuu Mikkeli-yhteisössä. Tarkoituksena oli selvittää myös mitkä ovat yhteisön toiminnan rakenteisiin liittyvät vahvuudet sekä mahdolliset kehittämistarpeet lasten osallisuuden kannalta.

Haastattelimme tutkimusta varten kahta Mikkeli-yhteisön työntekijää sekä kolmea perhekuntoutukseen osallistunutta vanhempaa. Tutkittaessa vanhempien kokemuksia lasten osallisuuden toteutumisesta, on huomioitava kokemusten

yksilöllisyys ja erilaisuus, johon vaikuttaa muun muassa kuntoutuksen ajan-kohta, - kesto sekä muut olosuhteet.

Tutkimustulokset vastaavat tutkimuskysymyksiin, joilla haluttiin saada tietoa siitä, mitä lapsen osallisuus päihdekuntoutuksessa haastateltavien mielestä tarkoittaa, mitkä asiat vahvistavat sekä heikentävät osallisuuden toteutumista, millaisilla työskentely- ja toimintatavoilla osallisuuden toteutumista tuetaan Mikkeli-yhteisössä, millä tavoin lapsen välillinen osallisuus toteutuu ja mitkä ovat Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteisiin liittyvät vahvuudet ja kehittämistarpeet lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta.

Vanhempien sekä työntekijöiden mielestä lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessissa oli vaikeasti määriteltävissä. Kaikissa haastatteluissa tärkeäksi nousi se, että lapsi saa olla lapsen roolissa ilman vastuuta vanhemman hoitamisesta. Työntekijöiden kohdalla pohdintaa aiheutti se, missä määrin alle 10-vuotiaan lapsen tulisi olla osallisena vanhempansa prosessiin, kun taas vanhemmat peräänkuuluttivat työntekijöiltä vahvaa roolia lasten osallisuuden toteutumisen tukemisessa.

Osallisuutta tukevinä tekijöinä tutkimustuloksista nousivat lapsen kokonaisvaltainen huomioiminen, lapsen tasolla työskentely, lapsen kohtaaminen ja luottamuksellisen suhteen rakentaminen sekä turvallisen arjen merkitys. Sekä vanhemmat että työntekijät ajattelevat vanhemmuuden tuen vahvistavan lapsen osallisuuden toteutumista. Päivähoidon merkitys nousi keskeiseksi tutkimustuloksissa, erityisesti sen mahdollistaman säännöllisen rytmin ja turvallisen arjen myötä. Päivähoidon nähtiin vahvistavan osallisuuden toteutumista tarjoamalla lapselle tukea tunteiden käsittelyyn sekä kokemusten huomioimiseen. Parhaimmillaan yhteisön nähtiin vahvistavan lapsen osallisuutta, heidän päästessään tasavertaisiksi yhteisön jäseniksi.

Tutkimustulokset osoittavat, että lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessiin toteutuu Mikkeli-yhteisössä pääosin välillisesti. Lapsen välillinen osallisuus toteutuu vanhemmuuden tuen sekä päihteettömyyden tukemisen kautta. Mikkeli-yhteisössä vanhemmuutta tuetaan mm. lapsen ja vanhemman välisen suhteen vahvistamisella, vanhemmuuteen liittyvien kirjallisten tehtävien avulla

sekä vanhemmuuden yhteisellä harjoittelulla. Lapsi todellistuu myös yksilökeskusteluissa ja vanhempainryhmissä, joissa vanhemmuutta tarkastellaan lapsen näkökulmasta. Mikkeli-yhteisössä ei ole tällä hetkellä vakiintuneita työskentely- tai toimintatapoja lasten kanssa tehtävään työhön, vaan niitä kaivattiin lisää.

Osallisuutta heikentävinä tekijöinä tutkimustuloksien perusteella voidaan pitää terapeutin otteen puuttumista, jonka nähtiin heikentävän lapsen mahdollisuutta korjaavien kokemusten saamiseen kuntoutusprosessin aikana. Myös menetelmien vähyyks nousi yhtenä yhteisenä osallisuutta heikentävänä tekijänä. Tutkimustulokset kertovat mielestämme siitä, ettei lapsi ole tällä hetkellä tasavertainen kuntoutuja. Työntekijöiden arvion mukaan erityisesti pienten lasten ei ole tarpeellista osallistua yhteisön yhteisiin kokouksiin tai ylipäättään olla tietoinen vanhemman päihderiippuvuuteen liittyvistä seikoista. Negatiivinen vaikutus kaikkien haastateltavien mielestä osallisuuden toteutumiseksi oli myös perhekuntoutukseen kohdennetulla työntekijäresurssien vähyydellä sekä työntekijäkohtaisilla eroavaisuuksilla.

Tutkimustulosten perusteella Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteiden vahvuutena pidetään päivähoitoa ja sen tiloja. Myös perhepäivät nousivat toiminnassa lasten osallisuuden toteutumisen näkökulmasta vahvuutena sekä työntekijöiden että vanhempien mielestä. Perhepäivien merkitystä perusteltiin lapsen mahdollisuudella olla konkreettisesti osallisena. Vanhemmat nostivat toiminnan vahvuudeksi mahdollisuuden lapsille järjestettävään iltahoitoon, joka puolestaan tuki heidän omaa riippuvuudestaan kuntoutumista. Tutkimustuloksissa yhteneväisenä vahvuutena esiintyi työntekijöiden taito kohdata lapsia ja olla läsnä.

Keskeisinä kehittämistarpeina työntekijöiden haastatteluissa ilmeni perhekuntoutuksen kokonaisuus, työskentelytavat, menetelmät, lisäkoulutus sekä uusia toimintatapoja lapsen huomioimiseen keskusteltaessa vanhemman päihdeongelmasta perheenä. Kaikki haastateltavat nostivat keskeiseksi kehitystarpeeksi perhetyön määrän sekä tämän hetkisen laadun. Perhepäivien määrä koettiin tällä hetkellä liian vähäiseksi. Osa vanhemmista kehittäisi yhteisön yhteisiä tiloja sekä toimintoja lapsiystävällisemmiksi ja toivoisi perheille suunnattua ohjattua yhteistä toimintaa myös iltoihin sekä viikonloppuihin.

Itäpuiston (2008, 27–28) mukaan aikuiset monesti ajattelevat lapsen ymmärryksen olevan niin rajoittunutta, että heiltä täytyy piilottaa vanhempien päihderiippuvuus. Tämän nähdään heikentävän lapsen osallisuuden toteutumista. Tutkimuksemme tulokset tukevat Itäpuiston väitettä. Myös Mikkeli-yhteisön työntekijät ajattelevat, ettei erityisesti pienempien lasten tarvitse vielä ymmärtää vanhempansa riippuvuuteen ja kuntoutukseen liittyviä asioita. Heillä ei ole tällä hetkellä käytössä toimintatapaa, jossa päihderiippuvuudesta keskusteltaisiin yhteisesti perheen kanssa ja siten mahdollistettaisiin siltä osin lapsen osallisuuden toteutuminen. Myös Hurtig ja Laitinen (2000, 249–265) korostavat, että lapsen kokemus olisi nostettava olennaisesti osaksi työskentelyä.

Teoria osoittaa, että lasta ei todellisuudessa voida auttaa toimivalla tavalla, jos he eivät pääse osalliseksi itseään ja elämäänsä koskevaan päätöksentekoon. Pelkästään vanhempia kuulemalla lapsen kokemukset eivät tule ymmärretyiksi. (Itäpuisto 2008, 27–28.) Mikkeli-yhteisössä lapset eivät osallistu kuntoutuksen suunnitteluun, arviointiin tai yhteisön yhteisiin kokouksiin, joissa yhteisistä asioista tehdään päätöksiä.

Tutkimuskirjallisuus osoittaa, että lapselle on erityisen tärkeää löytää aikuinen, joka kuulee ja kuuntelee, ymmärtää, lohduttaa ja on läsnä (Holmberg 2003, 8; Mattila 2011, 51). Tutkimuksessa saatujen tulosten valossa Mikkeli-yhteisön vahvuutena sekä työntekijät että vanhemmat pitivät työntekijöiden taitoa kohdata lapset heidän tasollaan. Työntekijöiden vahvuutena nousi taito olla aidosti läsnä. Vanhempien haastatteluissa nousi kuitenkin esiin työntekijäkohtaisia eroavaisuuksia kiinnostuksessa perhetyötä ja lasten kanssa työskentelyä kohtaan.

Teoria korostaa vertaistuen merkitystä lapsen kuntoutumiselle, sillä mahdollisuus jakaa huoliaan samassa tilanteessa olevien kanssa keventää lapsen oloa ja antaa tilaa lapsen omalle kehitykselle (Holmberg 2003, 8; Mattila 2011, 51; Hyytinen 2007, 126–127). Tutkimustulosten mukaan Mikkeli-yhteisössä lapsilla ei ole tällä hetkellä mahdollisuutta vertaistukeen tai omiin ryhmiin, minkä yhdeksi syyksi työntekijät arvioivat kuntoutukseen osallistuvien perheiden vähyyttä.

Holmbergin (2003, 9) mukaan lapsen kuntoutumisen kannalta suurin merkitys on ympäristön tuella ja tuen saaminen kasvattaa lapsen mahdollisuuksia hyvään lapsuuteen traumaattisista kokemuksista huolimatta. Tutkimustuloksista käy ilmi, että yhteisön tarjoama tuki oli korvaamatonta vanhemmille heidän omien voimavarojen ollessa riittämättömiä.

Avun ja tuen antaminen suoraan lapselle sekä hänen kuulemisensa prosessissa auttaa estämään vanhemman päihderiippuvuudesta mahdollisesti aiheuttuvia haittoja (Holmberg 2003, 9). Tutkimustulokset osoittavat, että Mikkeli-yhteisössä lapselle suoraan annettavaa apua ja tukea ei nykyisellään ole riittävästi. Työntekijät pohtivat tämän voivan johtua muun muassa terapeutin puutteesta, menetelmien vähyydestä ja työntekijäresurssien vähyydestä. Tutkimustuloksista ilmeni kuitenkin työyhteisön vahva halu kehittää perhekuntoutuksen toimintaa sekä kouluttaa henkilökuntaa lisää.

Lapsilähtöinen työskentely on edellytys lapsen todellistumiselle päihdepalveluissa. Lapsi tulee pitää mielessä myös silloin, kun työskennellään vain vanhempien tai viranomaisten kesken. (Ilva & Roine 2010, 23.) Lapsen välillinen osallisuus toteutuu Mikkeli-yhteisössä erityisesti vanhempien yksilökeskusteluissa ja vanhempainryhmissä. Näissä toiminnoissa lapsi on keskusteluiden keskiössä vahvasti ja lapsen näkökulma on esillä.

Teoria korostaa työntekijöiden vastuuta lapsinäkökulman huomioimisessa ja lapsen subjektiivisen toimijuuden mahdollistajana (Sosiaali- ja terveysministeriö 2009, 23). Tutkimustulokset osoittavat, että Mikkeli-yhteisössä työntekijän roolia tulisi tältä osin vahvistaa. Tällä hetkellä vastuu on pääsääntöisesti vanhemmilla. Työntekijöiden tehtävä olisi auttaa vanhempia paneutumaan lapsen näkökulmaan, jonka myötä vanhemmat saattavat tutkia heille kipeintä ja vaikeintakin osaa elämästään. Tällä on merkitystä myös lapsen ja vanhemman välisen luottamuksen rakentumiseen. (Hyytinen 2007, 25, 126–127, 140–143.)

Korjaavien kokemusten sekä vanhemmuuden tuen tarjoaminen on erityisen tärkeää, koska päihdeperheen lasten kokemukset ovat usein rikkovia ja traumatisoivia. Lapsen kuntoutuminen on asioiden ja kokemusten läpi käyntiä sekä niistä otteen saamista. (Hyytinen 2007, 26, 108–109.) Haastatteluista saadun tiedon mukaan Mikkeli-yhteisö tarjoaa lapselle korjaavia kokemuksia

turvallisen ja päihteettömän arjen kautta sekä tarjoaa tukea vanhemmuuteen monipuolisesti. Vanhempien mukaan lasten traumaattisten kokemusten läpikäyminen ja käsittely jää kuitenkin vähäiseksi.

Lapsen on helpointa lähestyä vaikeita kokemuksia toiminnallisuuden kautta, mikä on huomioitu Mikkeli-yhteisön toiminnassa. Sekä vanhemmat että työntekijät nostivatkin yhtenä toiminnan vahvuutena luovuuden ja liikunnallisuuden. Teoria osoittaa, että toiminnallisuus auttaa lasta keskittymään ja luova tekeminen voi korvata sanoja, joiden löytäminen voi olla vaikeaa. Luovan tekemisen on todettu vähentävän ahdistusta ja pelkoja sekä tarjoavan mahdollisuuden tarkastella kokemuksiaan kauempaa. (Holmberg 2003, 37, 41.)

Holmberg (2003, 38–44) korostaa suojaavien tekijöiden määrän lisäämistä lapsen osalta. Esimerkiksi itsetunnon tukeminen ja uusien selviytymiskeinojen saaminen voivat vaikuttaa lapsen koko persoonallisuuteen. Lapsen selviytymiskeinojen lisääminen ja itsesuojelun opettelemisen nähdään auttavan palauttamaan turvallisuuden tunnetta ja uskoa omiin voimavaroihin. Suojaavien tekijöiden merkitys ei noussut esiin haastatteluissa eikä tutkimustuloksista käy ilmi, millä tavoin edellä mainitut mahdollistuvat lapselle Mikkeli-yhteisössä.

Teoria nostaa esiin, että harvoissa perhekuntoutusmuodoissa keskeisenä on lapsen näkökulma tai se, että lapsi itse olisi subjektina kuntoutuksessa (Hyytinen 2007, 17–24). Myös tutkimustulokset puhuvat tämän puolesta, koska kaikista haastatteluista nousi vahvasti esiin kuntoutuksen pääpainon olevan vanhemman riippuvuuden hoidossa. Haastattelut osoittavat, että Mikkeli-yhteisössä lasta ei tällä hetkellä nähdä täysin tasavertaisena kuntoutuja vanhempansa rinnalla, vaikka muun muassa lastensuojelulaki (13.4.2007/417) ja päihdehuoltoasetus (29.8.1986/653) nostavat esiin, että lapsen tulisi olla jopa vanhempiaan tärkeämpi kuntoutuja.

Tutkimuskirjallisuus korostaa, että kuntoutuksessa on tärkeää pyrkiä etsimään sekä sanoittamaan niitä tunteita, joita vanhempien päihteiden käyttö on lapselle aiheuttanut. Lapsi tarvitsee apua ja tukea vieraiden ja pelottavien asioiden ymmärtämiseen. (Hyytinen 2007, 124–125.) Työntekijöiden haastatteluiden mukaan tunteiden sanoittaminen ja käsittely lapsen kanssa jäi vähäiseksi,

jota perusteltiin osin terapeutin otteen puutteella. Myös vanhemmat ilmaisivat huolensa siitä, ettei päihteiden käytöstä seuranneita kokemuksia huomioitu riittävästi lapsen ja työntekijän välisessä työskentelyssä tai ainakaan se ei ollut vanhempien tiedossa.

9 POHDINTA

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia havainnoinnin ja haastatteluiden kautta, kuinka lasten osallisuus Mikkeli-yhteisön arjessa toteutuu. Osallistuminen päihdekuntoutukseen perheenä on lasten ja vanhempien yhteinen matka kohti parempaa huomista. Tavoitteena oli tuottaa tietoa siitä, miten lapsen osallisuus tällä hetkellä toteutuu Mikkeli-yhteisössä sekä tunnistaa yhteisön toiminnan rakenteisiin liittyviä vahvuuksia ja kehittämistarpeita lapsen osallisuuden toteutumisen kannalta.

Aiheen valintaamme vaikutti molempien henkilökohtainen kiinnostus päihde-työtä kohtaan sekä erityisesti lasten huomioiminen ensisijaisesti aikuisille tuotettavissa palveluissa. Meille tarjoutui mahdollisuus tehdä yhteistyötä Mikkeli-yhteisön kanssa heidän innostuessaan ajatuksestamme tutkia lapsen osallisuuden toteutumista heidän yksikössään. Erityisen kiitoksen annamme työelämäkumppanille, jolla on vahva halu kehittää toimintaansa, jolloin tutkimuksestamme on suurempi hyöty myös toimeksiantajalle.

Päätimme toteuttaa opinnäytetyön laadullisena tutkimuksena, joka tavoittelee ihmisten omia kuvauksia koetusta todellisuudesta. Aineistoa kertyi kohtuullisen paljon. Aineiston olemme pyrkineet analysoimaan tarkasti, tekemättä kuitenkaan yleistyksiä. Haastattelimme kolmea Mikkeli-yhteisön perhekuntoutukseen osallistunutta vanhempaa sekä kahta siellä tällä hetkellä työskentelevää työntekijää. Alkuperäisenä suunnitelmanamme oli haastatella myös kolme työntekijää, mutta se ei toteutunut meistä riippumattomista syistä.

Pohdimme alkuun aineiston riittävyttä, mutta onnistuimme luomaan teema-haastatteluille rungon, jonka avulla saimme kattavasti vastauksia tutkimuskysymyksiimme. On syytä kuitenkin huomioida, että tutkimustulokset perustuvat

haastateltavien omiin kokemuksiin eivätkä täten ole yleistettävissä. Raportoinnin aikana myös sitaattien käyttäminen herätti pohdintaa, sillä osa tekstistä on rajua. Päädyimme kuitenkin käyttämään sitaatteja, sillä ne kuvaavat haastateltavien kokemuksia aidolla tavalla.

Teoreettisen viitekehyksen kokoaminen oli haastavaa, sillä aiempaa tutkittua tietoa lapsen osallisuuden toteutumisesta päihdekuntoutusprosessiin on saatavilla erittäin vähän. Myös kansainväliset aiheita koskevat tutkimukset ovat vähäisiä. Tämä osoittaaakin mielestämme aiheen tutkimuksen ajankohtaisuuden ja tärkeyden. Perehtyminen teoriaan kasvatti runsaasti ammatillista tietouttamme niin yhteisöhoidosta hoitomuotona, lapsen osallisuudesta kuin myös perheille tarjottavasta päihdekuntoutuksesta. Erityisen opettavaista oli perehtyä päihderiippuvuuden moninaiisiin vaikutuksiin niin vanhemmalle kun lapselle. Työntekijältä vaaditaan laaja-alaista osaamista päihderiippuvuudesta ilmiönä, hoitomuodoista, lapsen kehityksestä sekä osallisuuden toteutumiseen vaikuttavista tekijöistä.

Opinnäytetyöprosessimme on kokonaisuudessaan ollut pitkä ja kivinen tie. Matkan varrella olemme iloinneet monista onnistumisista, mutta myös takaiskuja olemme kohdanneet. Aikataulu on elänyt koko prosessin ajan ja olemme joutuneet muuttamaan suunnitelmia useaan otteeseen. Tutkimuksen edetessä ja aineistoa analysoitaessa pohdintaa herätti haastateltavien varsin erilaiset kokemukset osallisuuden toteutumisesta. Pohtiessamme näitä kokemusten eroavaisuuksien syitä, nousi esiin ajatuksia kuntoutuksen ajankohdan vaikutuksesta vanhempien kokemuksiin.

Haastatteluista käy ilmi selkeä ero siinä, miten osallisuuden toteutuminen ja kuntoutusprosessi on koettu joitakin vuosia sitten ja miten se koetaan tänä päivänä. Tästä meille nousee kysymys siitä, mitä näiden vuosien välissä on tapahtunut toiminnan kannalta? Eroavaisuuksia tarkasteltaessa ja pohtiessa esiin nousi perheiden lukumäärän väheneminen kuntoutuksessa sekä kuntoutusjaksojen lyheneminen. Tämä mielestämme osaltaan selittää vertaistuen puuttumista sekä herättää kysymyksen siitä, olisiko Mikkeli-yhteisön toimintaa tarpeellista kehittää vastaamaan paremmin tämän hetkistä tilannetta vastaavaksi?

Mielestämme onnistuimme opinnäytetyössä hyvin. Prosessi opetti meille paljon tutkimuksen suunnittelemisesta, toteuttamisesta sekä raportoimisesta. Saimme vastaukset tutkimuskysymyksiimme ja uskomme Mikkeli-yhteisön sekä muiden perhekuntoutusta tarjoavien päihdehoitoyksikköjen voivan hyödyntää opinnäytetyötämme kehittämistyössään.

9.1 Luotettavuus ja eettisyys

Ihmisiin kohdistuvan tutkimuksen eettisen perustan muodostavat ihmisoikeudet. Tutkijan tulee selvittää osallistujille tutkimuksen tavoitteet, menetelmät sekä riskit niin, että he ne ymmärtävät. Osallistuminen tutkimukseen on aina vapaaehtoista ja oikeus keskeyttämiseen säilyy koko tutkimuksen ajan, myös aineiston käyttö voidaan yksilön taholta kieltää missä vaiheessa tutkimusta tahansa. Tutkijan tulee lisäksi varmistaa, että osallistuja tietää mihin hän osallistuu. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 125–133.)

Tutkittavien hyvinvoinnin varmistaminen sekä oikeuksien turvaaminen on tärkeää ja mahdollisiin ongelmiin tulee etukäteen valmistautua. Aineistoa ei saa käyttää muuhun tarkoitukseen ja anonymiteetista tulee huolehtia. Tutkittavalla on erityisesti oikeus odottaa tutkijalta vastuuntuntoa, joka tarkoittaa sitä, että tutkija noudattaa lupauksiaan eikä vaaranna tutkimuksen rehellisyyttä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 125–133.)

Tutkittaessa lapsia, on otettava huomioon lasten erityistarpeet. Lapsilla tulee olla oikeus tulla kuulluksi heidän omilla ehdoillaan. Lapset kuuluvat suojeltaviin erityisryhmiin lainsäädännöllisesti, eikä heillä ole täysivaltaista itsemääräämisoikeutta päättää osallistumisestaan tutkimukseen. Siksi lapsen osallistumiseen tarvitaan aina lapsen huoltajan lupa. Huoltajan päättäessä lapsen osallistumisesta tutkimukseen, on kuitenkin lapsi oikeutettu lopulta itse määrittelemään, osallistuuko vai eikö osallistu tutkimukseen. Tämän kautta toteutuu lapsen oikeus tulla kuulluksi. (Kuula 2006, 147–148.)

Opinnäytetyössämme kysyimme luvat lasten havainnoimiseen lasten vanhemmilta kirjallisesti sekä vielä lisäksi lapsilta suullisesti. Erityisesti oli huomioitava se, miten voidaan ymmärrettävästi selittää pienelle lapselle tutkimuksen tar-

koitus ja sen eri osa-alueet. Apuna voidaan käyttää esimerkiksi kuvia tai kertomuksia, jos ne selventävät lapselle paremmin tutkimuksen kulkua. (Kuula 2006, 151.)

Lapsille tulee myös kertoa, että heillä on mahdollisuus keskeyttää tutkimukseen osallistuminen. Tutkijan on siis huolehdittava siitä, että lapset ovat tutkimuksessa mukana vapaaehtoisesti ja että he varmasti ovat ymmärtäneet, millaiseen tutkimukseen ovat suostuneet. Tutkijana olemme vastuussa lapsesta koko tutkimuksen ajan, sillä lapsi ei ole yhtä lailla vastuussa kuin aikuinen. Lapsia tulee suojella mahdollisilta vahingoilta sekä tutkimuksen aikana, että myös sen jälkeen. (Lehtinen 2000, 48–49.)

9.2 Tutkimuksen hyödyntäminen ja jatkotutkimusehdotukset

Aiheen aiempi vähäinen tutkimustieto nostaa mielestämme opinnäytetyömme lisäarvoa myös laajemmassa käytössä päihdetyön kontekstissa ja erityisesti lasten kanssa tehtävän työn kehittämisessä. Jatkoa ajatellen olisi mielestämme tärkeää kehittää työvälineitä, joilla lasten osallisuuden toteutumista voitaisiin tukea nykyistä paremmin. Jatkotutkimusehdotuksena nostamme esiin aiheen tutkimisen lapsen kokemusmaailmasta käsin, koska myös meidän tutkimuksemme pohjautuu aikuisten kokemuksiin lasten osallisuuden toteutumisesta. Lisäksi olisi mielenkiintoista tutkia perhekuntoutukseen osallistuneiden kokemuksia pidemmällä aikavälillä, koska tutkimuksessamme jo muutaman vuoden aikana kokemuksissa on suuria eroavaisuuksia. Uusi tutkimus voisi tuottaa lisätietoa eroavaisuuksien taustalla vaikuttavista syistä.

LÄHTEET

Forssen, K. 1993. Suojaverkon lapsiperheet. Turku: Turun Yliopisto.

Heikka, J., Hujala, E. & Turja, L. 2009: Arvioinnista opiksi. Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa. Vantaa: Printel Oy.

Heikkilä, T. 2014. Tilastollinen tutkimus. Helsinki: Edita.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2011. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Holmberg, T. 2003. Lapset ja vanhempien päihdeongelma. Helsinki: Lasten keskus.

Holmberg, J., Salo-Chydenius, S., Kurki, M. & Hämäläinen, R. 2015. Päihdehoitotyö ja ihmisen elämäkulkua. Teoksessa A. Stormi (toim.) Päihdehoitotyö. Helsinki: Sanoma Pro Oy, 358–360, 371–372, 394.

Holmila, M., Bardy, M. & Kouvonen, P. 2008. Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. Saatavissa: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/100218/holmila.pdf> [viitattu 8.6.2019].

Holmila, M., Raitasalo, K., Autti-Rämö, I. & Notkola, I.-L. 2013. Päihdeongelmaisten äitien lapset. Teoksessa Warpenius, K., Holmila, M. & Tigerstedt, C. (toim.) Alkoholi- ja päihdehaitat läheisille, muille ihmisille ja yhteiskunnalle. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 36.

Holmila, M., Bardy, M. & Kouvonen, P. 2008. Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. Yhteiskuntapolitiikka 73:4, 421–432 .

Holmila, M.; Raitasalo, K. & Tigerstedt, C. 2016. Sukupolvien sillat ja kasvami-
sen karikat – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus.

Holopainen, A. 2008. Alkoholiongelmat. Teoksessa Rissanen, P., Kallan-
Ranta, T. & Suikkanen, A. (toim.) Kuntoutus. 2. painos. Helsinki: Duodecim.

Holopainen, K. 1998. Äitiys on mahdollisuus. Päihdeongelmaisten äitien kun-
tous Oulunkylän ensikodissa. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Hotari, K-E., Oranen, M. & Pösö, T. 2013. Lapset lastensuojelun osallisina.
Teoksessa Bardy M. (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. 149–164.

Hurtig, J. 1999. Huvitusta, hyvitystä vai hyödyllistä. Lastensuojelullisen perhe-
kuntoutuksen arviointia. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B.
Tutkimusraportteja ja selvityksiä 30. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Hurtig & Laitinen. 2000. Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammattilaiset. Ja-
nus 3/2000, 249–265.

Hyytinen, R. 2007. Lapsi, huumeperhe ja toivo. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto 2007.

Ilva, M. & Roine, M. 2010. Vanhempien päihteidenkäytön vaikutukset lapseen: katsaus aiheesta tehtyyn suomalaistutkimukseen. Teoksessa Roine, M., Ilva, M. & Takala, J. (toim.) Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. Helsinki: A-klinikka-säätiö, 23.

Itäpuisto, M. 2001. Pullon varjosta valoon. Vanhempiensa alkoholinkäytöstä kärsineiden selviytymistarinoita. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 22. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus.

Itäpuisto, M. 2005. Kokemuksia alkoholiongelmiaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Väitöskirja. PDF-dokumentti. Saatavissa: <https://core.ac.uk/download/pdf/15167513.pdf> [Viitattu 22.6.2019].

Itäpuisto, M. 2008. Pullon pohjimmaisat. Lapsi, perhe ja alkoholi. Helsinki: Kirjapaja.

Jäppinen, O., Kaleva, S. & Husso, V.-M. 2015. Perhepeili kriisityön menetelmänä. Suomen mielenterveysseura. Julkaisuja 1/2015. Perheterapia. PDF-dokumentti. Saatavissa: http://www.mielenterveysseura.fi/sites/default/files/inline/Julkaisut/perheterapia-lehti/perheterapia_2_2015_net.pdf [Viitattu 22.6.2019].

Järvinen, R., Lankinen, A., Taajamo, T., Veistilä, M. & Virolainen, A. 2012. Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea. Porvoo: Bookwell Oy,

Järvinen, R. 2009. Päihdeperhe A-klinikalla. Perheterapia. Suomen mielenterveysseura. Julkaisuja 3/2009, 6–8.

Kaipio, K. & Ruisniemi, A. (toim.). 2009. Ihan oikea ihme. Hyvinkää: Vapaan alkoholihuollon kannatusyhdistys.

Kaipio, K. 2009. Tasavertaista yhteisvastuuta. Yhteisöhoito ja -kasvatus metodina ja teoriana. Teoksessa Kaipio, K. & Ruisniemi, A. 2009. Ihan oikea ihme, 45–47, 49.

Kananen, J. 2008. Kvali. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylä: Jyväskylän Ammattikorkeakoulu.

Klemm, K. 2019. Toiminnasta vastaava henkilö. Haastattelu 12.7.2019. Mikeli-yhteisö.

Kanste, O., Pitkänen, T. & Perälä, M.-L. 2013. Lapsiperheet hukassa päihdepalveluissa. Premissi 5, 33–35.

Karjalainen, V. & Viikkumaa, I. 2004. Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

- Kerppola, J., Halme, N., Pietilä, A-M. & Perälä, M-L. 2014. Päihdepalvelujen piirissä olevien vanhempien osallisuuden tukeminen. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti*. 51. 76–87.
- Kettunen, R., Kähäri-Wiik, K., Vuori-Kemilä, A. & Ihalainen, J. 2002. *Kuntoutumisen mahdollisuudet*. Helsinki: WSOY.
- Killen, K. 1991. *Svikna barn. Om bristande omsorg och vårt ansvar för de utsatta barnen*.
- Kujasalo, A. & Nykänen, H. 2005. *Viinin viemää. Nainen alkoholin ansassa*. Helsinki: Karisto Oy.
- Kuula, A. 2006. *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Laine, S., Heino, L. & Pärnä, K. 2010. Perhekuntoutuksen moniammatilliset käytännöt. Teoksessa Törrönen, M. & Pärnä, K. *Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa. Mannerheimin lastensuojeluliiton lasten ja nuorten kuntoutussäätiö*, 137–165.
- Laitinen, M. & Pohjola, A. 2010. Asiakkuus-sosiaalityön ydinteema. Teoksessa Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki. Gaudeamus, 7–10.
- Lappalainen - Lehto, R., Romu, M-L. & Taskinen, M. 2008. *Haasteena päihdet. Ammatillisen päihdetyön perusteita*. Helsinki: Wsoy.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417 § 20.
- Launonen, M. & Mansnerus, E. 2005. *Kun lapsi saa yrittämään kuiville*. *Sairaanhoitaja* 4, 15–16.
- Lehtinen, A-R. 2000. *Lasten kesken. Lapset toimijoina päiväkodissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Mattila, K-P. 2011. *Lapsen vahvistava kohtaaminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Murto, K. 1997. *Yhteisohoidon suuntauksia*. Jyväskylä: Jyväskylän koulutuskeskus.
- Murto, K. 2016. *Yhteisohoidon historiaa. Psykiatriset yhteisöt*. Jyväskylä: Kari Consulting Oy.
- Muukkonen T. 2013. *Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus*. Teoksessa Bardy, M. (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Yliopistopaino, 165–175.
- Möller, S. 2005. *Suunnitelmallinen työskentely tekee lapsesta asiakkaan*. Teoksessa Reijonen, M. *Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot*. Jyväskylä: PS- Kustannus, 64–65.

Nieminen, U. 2000. Perhenäkökulma huumetyössä. Sosiaaliturva 88. Vsk 11/2000, 16–19.

Nousiainen, K. 2001. Karusellista kasvamaan. Kokemuksia lapsilähtöisestä päihdeperhetyöstä. Projektiraportti. Lomayhtymä ry.

Nuorisolaki 21.12.2016/1285.

Nätkin, R. 2006. Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. Jyväskylä: PS-kustannus.

Nätkin, R. 2011. Äiti maaperä. Teoksessa: Vaarala, S. (toim.) 2011. Alkoholin vaurioittamat. Raskaudenaikaisen alkoholinkäytön vaikutukset lapsen elämään. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 129, 140.

Partanen, A. 2010. Päihdepalvelujärjestelmä. Kansallinen mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009–2015. Helsinki: Yliopistopaino.

Peippo, P. & Peippo, K. 2009. Ihmeen osapuolet. Teoksessa Kaipio, K. & Ruisniemi, A. 2009. Ihan oikea ihme, 110–111.

Peltonen, K. 2008. Integration of family Treatment into the Mikkeli Community. Therapeutic communities. International journal of therapeutic communities, 29, 1, spring 2008.

Pirkanen, H. 2011. Alkoholi, isyys ja valta. Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinassa. Akateeminen väitöskirja. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/0ac38569ed0dad539bc5020397c030ae/1580222237/application/pdf/3231027/Alkoholi%20isyys%20ja%20valta_net.pdf [viitattu 28.1.2020].

Pirkanen, H., Holmila, M., Kataja, K., Simonen, J. & Tigerstedt, C. 2016. Alkoholismista toipuneen paluu vanhemmuuteen. Teoksessa Holmila, M., Raitasalo, K & Tigerstedt, C. (toim.) Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus. Teema 25, 48–50, 52. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-738-1> [viitattu 10.6.2019].

Päihdehuoltoasetus 29.8.1986/653.

Pärnä, K. 2010. Perhekuntoutus lasten ja perheiden palveluna. Teoksessa Törrönen, M. & Pärnä, K. 2010. Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa. Mannerheimin lastensuojeluliiton lasten ja nuorten kuntoutussäätiö. 41–50.

Rachel N., Lipari, Ph.D., Struther L. & Van Horn, M.A. 2017. Children living with parents who have a substance use disorder. WWW-dokumentti. Saatavissa: https://www.samhsa.gov/data/sites/default/files/report_3223/ShortReport-3223.html [9.11.2019].

Raitasalo, K., Holmila, M. & Jääskeläinen, M. 2016. Vanhempien päihdeongelmista aiheutuvat haitat lapselle. Teoksessa M. Holmila, K. Raitasalo & C. Tigerstedt (toim.) Sukupolvien sillat ja kasvamisen karikot – vanhemmat, lapset

ja alkoholi. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Teema 25, 83. Saatavissa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-738-1> [viitattu 14.7.2019].

Ritamies - Veijalainen, K. & Kosonen, U. 2010. Lapsilähtöisen päihdetyön kehittämisshanke. Loppuraportti 2008-2010. SOVATEK-säätiö.

Roine, M., Ilva, M. & Takala, J. 2009. Johdatus Lapsuus päihteiden varjossa - raporttiin. Teoksessa Roine, M., Ilva, M. & Takala, J. (toim.) 2009. Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä, 11, 12. Saatavissa: https://lasinenlapsuus.fi/sites/default/files/pdf/lapsuus_paihteiden_varjossa_vanhempien_paihteiden_kaytosta_karsivat_lapset.pdf [viitattu 14.7.2019].

Ruisniemi, A. 2006. Minäkuvan muutos päihderiippuvuudesta toipumisessa. Tutkimus yhteisöllisestä päihdekuntoutuksesta. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.

Saarnio, P. & Knuutila, V. 2006. Tutkimus päihdeongelmaisten muutosvalmiusprofiileista. Yhteiskuntapolitiikka 71(2006):1, 33–40. Saatavissa: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/100412/061saarnio.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [viitattu 25.8.2019].

Savonlahti, E. & Pajulo, M. 2001. Äidin ja vauvan varhainen vuorovaikutus – tieteen näkökulma. Teoksessa Andersson, M. (toim.) 2001. Tartu hetkeen. Apua ja hoitoa päihteitä käyttäville vauvaperheille. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 137.

Seppä, K., Aalto, M., Alho, H. & Kianmaa, K. (toim.). 2012. Huume- ja lääke-riippuvuudet. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.

Simonen, J., Pirskanen, H., Kataja, K., Holmila, M. & Tigerstedt, C. 2016. Kun vanhempi juo liikaa – nuorten kokemukset ja voimavarat. Teoksessa M. Holmila, K. Raitasalo & C. Tigerstedt (toim.) Sukupolvien sillat ja kasvamisen riskit – vanhemmat, lapset ja alkoholi. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 65.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2009. Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma. PDF-dokumentti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:3. Saatavissa: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70007/passthru.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [viitattu 7.7.2019].

Sosiaali- ja terveysministeriö 2002. Päihdepalvelujen laatusuositukset. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2002:3. PDF-dokumentti. Saatavissa: https://stm.fi/documents/1271139/1406271/P%C3%A4ihdepalvelujen_laatusuositukset.pdf/f9a3a5fe-4f5d-41b6-94fc-94201fcb4e8/P%C3%A4ihdepalvelujen_laatusuositukset.pdf.pdf [viitattu 14.7.2019].

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Särkelä, A. 2001a. Välittäminen ammattina. Tampere: Vastapaino.

Särkelä, A. 2001b. Yhteisökuntoutuksen toteutuksesta. Teoksessa Andersson, M. (toim.) 2001. Tartu hetkeen. Apua ja hoitoa päihteitä käyttäville vauva-perheille. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 147.

Särkelä, A. 1997. Tervalammen kartano yhteisöllisyyden polulla: Yhteisö mursi vanhan ”juoppokulttuurin”. Yksilöstä yhteisöön 10/1997, 9–13.

Särkelä-Kukko, M. 2014. Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Mistä puhumme, kun puhumme osallisuudesta? Teoksessa Jämsén, A. (toim.) & Pyykkönen, A. (toim.) Osallisuuden jäljillä. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 34–35.

Taitto, A. 1998. Kuka minä sitten olen? Riippuvuus ja siitä toipuminen. A-kliinikkasäätiön raporttisarja nro 24. Saarijärvi: Gummerus.

Taitto, A. 2002. Huomaa lapsi. Päihdeongelma perheessä. Saarijärvi: Lastenkeskus Oy.

THL. 2019a. Lapsen osallisuus. WWW-dokumentti. Päivitetty 15.10.2018. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus> [Viitattu 24.6.2019].

THL. 2019b. Palvelujärjestelmän tutkimus. WWW-dokumentti. Päivitetty 21.12.2015. Saatavissa: <https://thl.fi/fi/web/alkoholi-tupakka-ja-riippuvuudet/paihdehoito/palvelujarjestelman-tutkimus> [Viitattu 25.6.2019]

Timonen-Kallio, E. 2010. Lapsen osallisuuden vahvistaminen lastensuojelutyön keskiössä. Teoksessa Tanskanen, I. & Timonen-Kallio, E. (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampereen yliopistopaino-Juvenes Print, 6–17.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa Ikonen, O. & Virtanen, P. (toim.) Erilainen oppija – yhteiseen kouluun. Kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–196.

Törmä, T. 2011. Juovasta äidistä raittiiksi äidiksi – alkoholismista toipumisen prosessi äitien kertomana. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Väitöskirja. PDF-dokumentti. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:isbn:9789514297236> [Viitattu 22.6.2019.]

Unicef. 2019. Yleissopimus lapsen oikeuksista. WWW-dokumentti. Saatavissa: <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/> [Viitattu 24.6.2019].

Utoslahti, K. & Peltoniemi, T. (toim.). 2003. Pikkuaikuisia. Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus- hankkeesta. Jyväskylä: A-kliinikkasäätiön raporttisarja nro 42.

Vak ry. 2019. Mikkeli -yhteisö. WWW-dokumentti. Saatavissa:
<https://vakry.fi/mikkeli-yhteiso/> [Viitattu 22.6.2019].

Vak ry. 2017. Toimintakertomus. PDF-dokumentti. Saatavissa:
https://vakry.fi/wp-content/uploads/2018/03/Vakry_vsk2016_lowr.pdf [viitattu 9.10.2019].

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Suostumus tutkimukseen

Yhteisellä matkalla. Lasten osallisuuden toteutuminen päihdekuntoutusprosessissa Mikkeli-yhteisössä

Kyseessä on opinnäytetyö, jonka tutkijoina toimivat Kaakkois-Suomen Ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijat Marianne Ertman ja Heidi Ukkonen. Tutkimus julkaistaan keväällä 2020 ammattikorkeakoulun Theseus -tietokannassa.

Minulle on selvitetty yllä mainitun tutkimuksen tarkoitus ja siinä käytettävät tutkimusmenetelmät. Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistumiseni on vapaaehtoista. Olen tietoinen myös siitä, että osallistuminen tutkimukseen ei aiheuta minulle tai lapsilleni minkäänlaisia kustannuksia, minun ja lasteni henkilöllisyys jää vain tutkijoiden tietoon ja saatua aineistoa käytetään ainoastaan kyseiseen tutkimukseen. Tutkijat huolehtivat anonymiteetin säilymisestä koko tutkimuksen ajan. Aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

Suostun siihen, että minua haastatellaan. Tarvittaessa aineistoa äänitetään ja saatua aineistoa käytetään kyseisen tutkimuksen tarpeisiin. Voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumisen missä vaiheessa tahansa, ilman seuraamuksia.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus ja nimenselvennys

Teemahaastattelu vanhemmille

1) Perustiedot

- Ikä
- Sukupuoli
- Lasten iät
- Kuntoutusjakson pituus

2) Lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessissa

- Mitä mielestäsi tarkoittaa lapsen osallisuus päihdekuntoutuksessa?
- Mitkä tekijät mielestäsi vahvistavat lapsen osallisuuden toteutumista kuntoutuksen aikana?
- Minkä näkisit heikentävän lapsen osallisuuden toteutumista kuntoutuksen aikana?

3) Lapsen osallisuuden toteutuminen päihdekuntoutusprosessissa

- Millä tavoin mielestäsi lapsen osallisuutta tuetaan Mikkeli-yhteisössä?
- Miten lapsi huomioidaan osana yhteisöä?
- Miten lapsen osallisuus huomioidaan seuraavissa toiminnoissa:
  - vanhempainryhmät
  - yksilökeskustelut
  - yhteisökokoukset
- Onko lapsilla mahdollisuutta vertaistukeen ja omiin ryhmiin?
- Onko lapsille järjestettävällä päivähoidolla mielestäsi merkitystä lapsen kuntoutumiselle? Millaista?
- Onko lapsellasi ollut mahdollisuus toimia oman elämänsä asiantuntijana kuntoutuksessa?
- Millä lailla lapsen toiveet, tarpeet ja ajatukset huomioitiin kuntoutusjaksonne aikana?
- Onko lapsella ollut mahdollisuus osallistua kuntoutuksen arviointiin?

4) Lapsen välillinen osallisuus

- Millaista tukea sait vanhemmuuteen kuntoutuksen aikana?
- Puhuttiinko päihdeongelmasta siten, että myös lapsi on osana keskustelua?
- Miten vanhemmuus -teema on ollut esillä yksilötyöskentelyssäsi
  - Kerro jotain konkreettisia esimerkkejä

- Nostiko mielestäsi työntekijät keskusteluissa esiin lapsen näkökulmaa vai koetko, että painopiste oli enemmän oman riippuvuuden hoitamisessa?
- Millaisissa tilanteissa lapsesta keskusteltiin kanssasi?

5) Vuorovaikutus

- Mitkä asiat mielestäsi on erityisen tärkeitä, kun työskennellään lapsen kanssa?
- Millaisella työntekijän toiminnalla voitaisiin mielestäsi tukea lapsen ajatusten esiin pääsemistä?
- Miten edellä mainitsemasi asiat toteutuivat kuntoutuksenne aikana?
- Käytettiinkö perheenne kanssa jotakin työvälineitä tai menetelmiä (esim. kuvakortit tai vanhemmuuden roolikartta)?
- Olisitko kaivannut jotain enemmän tai vähemmän? Mitä?

6) Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteet

- Mikä on mielestäsi erityisen hyvää Mikkeli-yhteisön toiminnassa, kun puhutaan lapsen kanssa työskentelystä?
- Kuvaile omin sanoin tilannetta, kun saavuitte perheenä Mikkeli-yhteisöön
  - Miten lasta tuettiin muutoksessa?
- Millä tavalla lapselle kerrottiin uudesta tilanteesta, mihin olitte saapuneet ja miksi?
  - Oliko kertomisen vastuu työntekijällä vai sinulla vanhempana?
- Kuinka kuntoutustanne suunniteltiin sen alkaessa?
- Tehtiinkö myös lapselle oma kuntoutussuunnitelma?
- Jos erillistä kuntoutussuunnitelmaa ei laadittu lapselle, niin sisältyikö lapsen kuntoutuminen sinulle laadittuun suunnitelmaan vai keskityikö se omaan toipumisprosessiisi?
- Onko mielestäsi Mikkeli-yhteisön toiminnassa jotain kehitettävää, jotta lapsi olisi tasavertainen kuntoutuja vanhemman rinnalla? Mitä kehittäisit?

7) Haluaisitko vielä nostaa esiin jotakin merkityksellistä, mikä ei haastattelun aikana ole noussut esiin?

Teemahaastattelu työntekijöille

1) Perustiedot

- Ikä
- Sukupuoli
- Koulutus
- Asema työyhteisössä
- Työsuhteen pituus Mikkeli-yhteisössä

2) Lapsen osallisuus päihdekuntoutusprosessissa

- Mitä mielestäsi tarkoittaa lapsen osallisuus päihdekuntoutuksessa?
- Mitkä tekijät mielestäsi vahvistavat lapsen osallisuuden toteutumista prosessin aikana?
- Mitkä tekijät puolestaan voivat heikentää osallisuuden toteutumista prosessin aikana?
- Mitä erityishuomioita lapsen osallisuuden näkökulmasta tulee huomioida, kun kyseessä on pääsääntöisesti aikuisille tuotettava palvelu?

3) Lapsen osallisuuden toteutuminen päihdekuntoutusprosessissa

- Millä työskentelytavoilla tuetaan lapsen osallisuuden toteutumista Mikkeli-yhteisössä?
- Miten lapsi huomioidaan osana yhteisöä?
- Miten lapsen osallisuus huomioidaan seuraavissa toiminnoissa:
  - Vanhempain ryhmät
  - Yksilökeskustelut
  - Yhteisökokoukset
- Miten lasten kokemukset huomioidaan työskentelyssä?
- Onko lapsilla mahdollisuutta vertaistukeen ja omiin ryhmiin?
- Nähdäänkö lapset tasavertaisina kuntoutujina vai osallistujina toimintaan?
- Miten tämä konkreettisesti näyttäytyy toiminnassa?
- Millä tavoin lapsen kuntoutumisen kannalta olennaiset korjaavat kokemukset mahdollistuvat Mikkeli-yhteisössä?
- Lapsi tiedon tuottajana ja oman elämänsä asiantuntijana?
- Millä tavoin lapsi osallistuu kuntoutuksen suunnitteluun ja arviointiin?

4) Lapsen välillinen osallisuus

- Millä tavoin toteutuu vanhemmuuden tukeminen arjen työssä?
- Kun lapsi kuulee vanhempiensa puhuvan päihdeongelmistaan, hän kokee voivansa itsekin puhua turvallisesti, miten tämä on toiminnassa huomioitu?
- Miten lapsi todellistuu vanhempien kanssa työskentelyssä?
  - Kerro konkreettisia esimerkkejä
- Mikä on työntekijän rooli lapsen näkökulman esiin tuojana?
  - Kerro konkreettisia esimerkkejä
- Millaisissa tilanteissa lapsesta keskustellaan vanhemman kanssa?

5) Vuorovaikutus

- Mitkä asiat nostaisit erityisen tärkeäksi lapsen kanssa työskentelyssä ja miksi?
- Asiakassuhteen luominen lapseen
- Miten työntekijän toiminta tukee lapsen ajatusten esille nostamista?
- Käytetäänkö työskentelyn tukena työvälineitä tai menetelmiä ja millaisia?
- Mitkä tekijät ovat merkityksellisiä turvallisen suhteen syntymisessä työntekijän ja lapsen välille? Miten ne ovat huomioitu?

6) Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteet

- Mikä on Mikkeli-yhteisön erityisosaamista lasten kanssa työskentelyssä?
- Millaisia välineitä lapselle tarjotaan, jotta hän voi ymmärtää itseään ja elämäänsä?
- Kuvaile perheen asiakasprosessin alkamista
- Millä tavoin lapsen ymmärrystä päihdekuntoutusprosessista tuetaan?
- Millä keinoilla varmistetaan lapsen tietämys siitä, missä hän on ja miksi?
- Kuinka toimintaa suunnitellaan ja toteutetaan perheen osalta?
- Tehdäänkö lapselle oma kuntoutussuunnitelma?
- Kirjataanko lapsen tuottamaa tietoa asiakastietojärjestelmään?
- Mitkä Mikkeli-yhteisön toiminnan rakenteet näkisivat vahvuutena lapsen osallisuuden toteutumisen näkökulmasta? Miksi?
- Mitkä puolestaan näkisivat kehittämistarpeena?

7) Haluaisitko vielä nostaa esiin jotakin merkityksellistä, mikä ei haastattelun aikana ole noussut esiin?

